

**CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)**

**ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1995

Technical and Bibliographic Notes / Notes techniques et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming, are checked below.

L'Institut a microfilmé le meilleur exemplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modification dans le méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

Coloured covers/
Couverture de couleur

Coloured pages/
Pages de couleur

Covers damaged/
Couverture endommagée

Pages damaged/
Pages endommagées

Covers restored end/or laminated/
Couverture restaurée et/ou pelliculée

Pages restored end/or laminated/
Pages restaurées et/ou pelliculées

Cover title missing/
Le titre de couverture manque

Pages discoloured, stained or foxed/
Pages décolorées, tachetées ou piquées

Coloured maps/
Cartes géographiques en couleur

Pages detached/
Pages détachées

Coloured ink (i.e. other than blue or black)/
Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)

Showthrough/
Transparence

Coloured plates end/or illustrations/
Planches et/ou illustrations en couleur

Quality of print varies/
Qualité inégale de l'impression

Bound with other material/
Relié avec d'autres documents

Continuous pagination/
Pagination continue

Tight binding may cause shadows or distortion along interior margin/
La reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la distorsion le long de la marge intérieure

Includes index(es)/
Comprend un (des) index

Title on header taken from: /
Le titre de l'en-tête provient:

Blank leaves added during restoration may appear within the text. Whenever possible, these have been omitted from filming/
Il se peut que certaines pages blanches ajoutées lors d'une restauration apparaissent dans le texte, mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont pas été filmées.

Title page of issue/
Page de titre de la livraison

Caption of issue/
Titre de départ de la livraison

Masthead/
Générique (périodiques) de la livraison

Additional comments: /
Commentaires supplémentaires:

This item is filmed at the reduction ratio checked below /
Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

10X	12X	14X	16X	18X	20X	22X	24X	26X	28X	30X	32X
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☐	☐	☐	☐

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

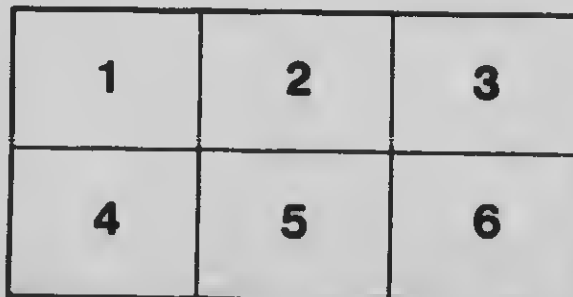
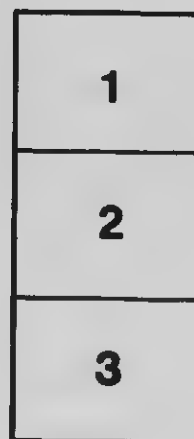
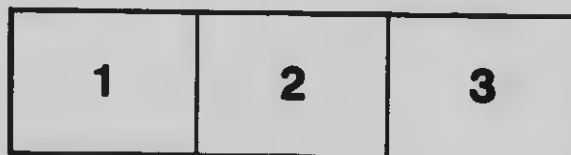
National Library of Canada

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol \rightarrow (meaning "CONTINUED"), or the symbol ∇ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

Bibliothèque nationale du Canada

Les images suivantes ont été reproduites avec la plus grande soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

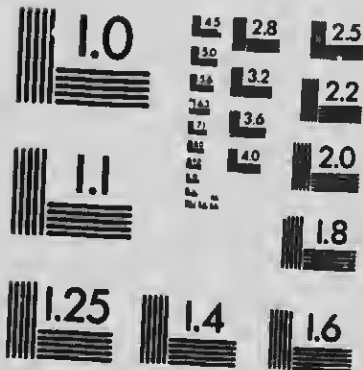
Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole \rightarrow signifie "A SUIVRE", le symbole ∇ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

APPLIED IMAGE Inc

1853 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
Під редакцією
Проф. Дра. Ол. Сушка.

ТОМ I.

СВІТЛО

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

під редакцією

Проф. Др. Ол. Сушка.

1. Біблійне оповідання про Сотворення Світа в світлі Науки. — Написав Др. Ів. Франко.
- 2-4. Історія Боротьби віри з наукою. Написав Проф. Ів. Цецер.
5. Житє Ісуса Христа. — Написав Моріс Вері. З Французького переклав Др. Іван Франко.
6. Провідні думки в творах Тараса Шевченка. — Написав Ом. Партицький.
7. Всесвітня Історія. — Написав Проф. Др. Ол. Сушко.
8. Інівізіція. — На основі останніх здобутків Науки. Написав Проф. Др. Ол. Сушко.

HEBREW AND BABYLONIAN
CREATION LEGENDS

The Ukraina

358 Redwood Ave.

Winnipeg, Man.

Canada

HUKRDUP

ІВ. ФРАНКА

ФІЛЬСОФІЇ ДОКТОРА

БІБЛІИНЕ ОПОВІДАННЯ
про

Сотворення Сьвіта

в сьвітлі науки.

Доповнив. додав пояснення,
образки і мапу
ПРОФ. ДР. ОЛ. СУШКО

ВІННІПЕГ, МАН.
Коштом Івана Ковалюка.

1918

PG3948

F7

B5

1918

COPYRIGHT, 1918, BY
DR. A. SUSHKO

All rights reserved

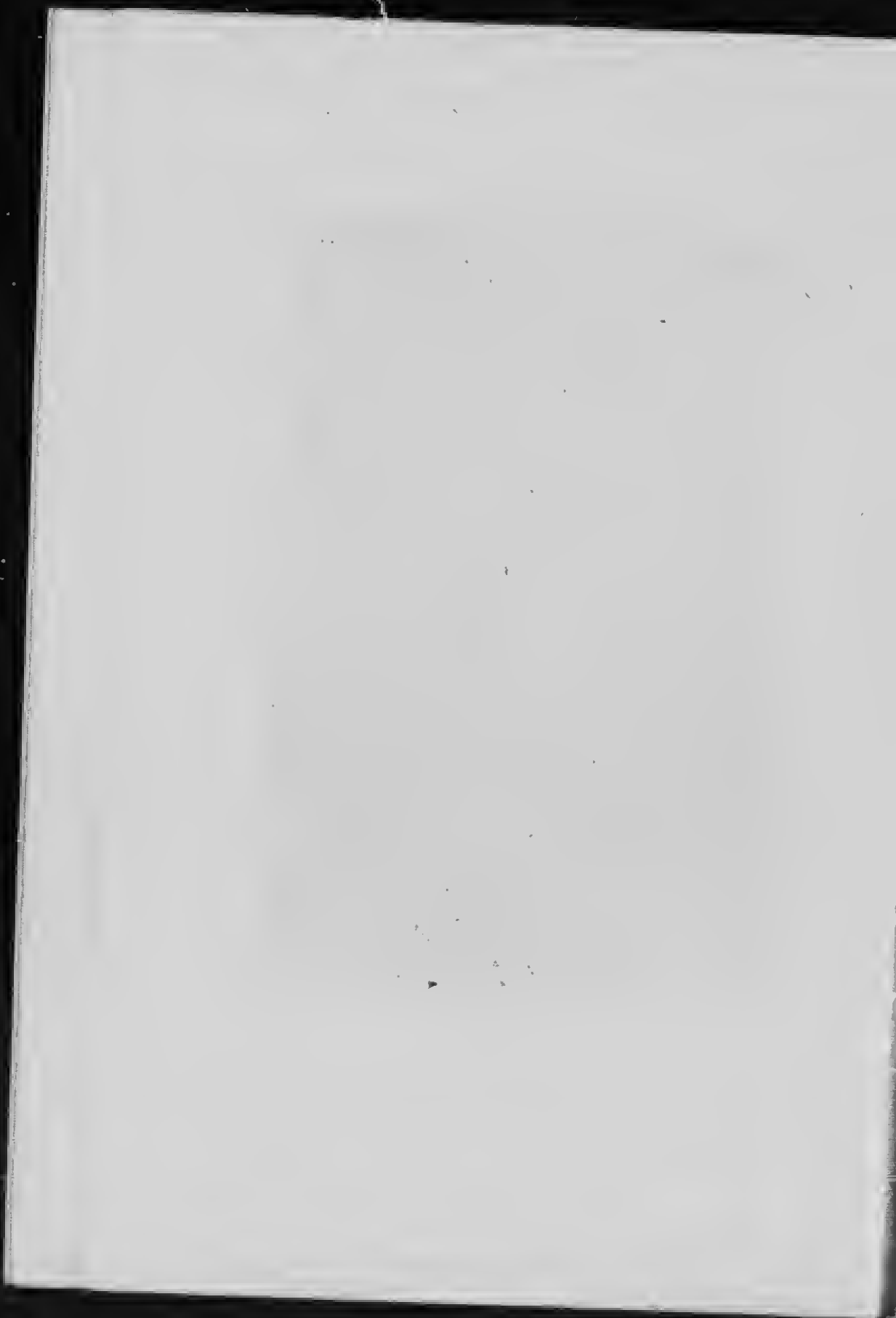
ЗМІСТ.

	Сторона
Передне Слово	13
1. Боротьба Віри з Наукою	21
2. Мойсей і так звані Мойсееві книги	34
3. Перше біблійне оповідання про сотворення світа	47
4. Те саме оповідання в світлі Науки	63
5. Друге біблійне оповідання про сотворення світа	70
6. Інума Іліш, або Староавилоиське опо- відання про сотворення світа	78
7. Жиди перейняли свої казки від Вавилонян і інших сусідніх народів ..	100
8. Закінчення	105

ДР. ІВАН ФРАНКО.
Після малюнку Ів. Труша
1913 р.

Ів. Ковалюк і Ол. Сушко
видавці сеї книжки.

ПЕРЕДНЕ СЛОВО.

„Тепер я можу приступити до самої річи, то значить, до роздвнення біблійного оповідання про сотворенне сьвіта. Та поперед ще одно застереженне і одна просьба до тнх, що хочуть уважно і з користю прочитати отсю розвідку.

„Застереженне таке, що всі ті уваги, які я тут подав, зовсім не мої власні. Я не виссав собі тут нічогісінько з пальця і не жадаю ні від кого, щоб вірив мені на слово. Я подвою здобутки новітної науки, а властиво лише малеенький вибір із богатого скврбу тнх здобутків. А ся новійша наука визначаєть ся власне тим, що ні від кого не жадає і ні в кого не теринть віри на слово. У всьому вона йде до вироблення власного переконання при помочи фактів, досьвідів, контролі; вона подає лнше такі річи, що к хдий відповідно приготований чоловік може й сам дійти до инх і

перекопати ся, чи доходжено до них вірию. Наука не признає нікому привілеїв, що ті мають доступ до її „святая святых“, а ніші не мають; до найглибших тайників науки має вільний доступ кождий чоловік, у кого в серці горить чисте і святе бажання — **пізнати правду**, і в кого розум на стільки вироблений, щоб зрозуміти й оцінити її.”

Ось такими словами відзиваєть ся покійний Іван Фраико на початку III-го розділу отсеї книжки до своїх читачів... Що за болючий, глибоко діймаючий й упокорюючий трагізм брешть в тих золотих словах великого мислителя і мистця рідного слова...

„Я не виссав собі тут нічоґіснько з пальця”, сповідаєть ся він перед рідним народом, — він, що був не лише одним із найбільших письменників усеї собориої України, але й одним із найбільших умів усеґо культурного світа послідиної доби... Давав у своїй знаменитій розвідці вісти про найсвітліші результати одної із найбільш интересних галузей людського знаання, — інформував нас про висліди найцікавіших дослідів учених цілого світа над відгаданнем найбільшої тайни людського роду — сотворення світа, — давав нам дорогоцінні перли своїх думок і мрій, переспаних на папір умучною яід гіркої праці рукою в часі невиспаних ночній, — давав нам усе те... та при тім ще її просив нас покірию, аби ми, прочитавши отсю розвідку, не подумали собі, що Віи „виссав усе те собі з пальця”...

Він, Доктор Іван Фраико, великий мислитель, поет, учениї, письменник її член многих рідних і заграничних наукових іституцій...

Просто фізичну біль відчуваю при читанню отсих безмежно трагічних слів ясликого мужа, й

паленню рум'яцем сорому... за мій рідний нарід,
до якого в **такий** спосіб мусять промовляти його
найкрасші сини.

* * *

Понисшу студію написав був пок. Іван Франко
при кінці 1904 р., її напечатав її в „Новім Громад-
ськім Голосі” в першій половині 1905 р. Накла-
дом „Н. Г. Г.” вона й вийшла окремою відбиткою
в дуже обмеженім числі приміриноків (усього 200 чи
500 приміриноків).

Ще літом 1904 р. покійний великий муж ані
думав про її написання. В тім часі я мешкав в
Його домі й працював разом з Ним в одній і тій
самій кімнаті (почавши від 1902 р.). Літкою осі-
ню я докторизував ся і виїхав на дальші студії
до Риму, а серед того й попали ся в руки покій-
ного Івана Франка найсвіжіші праці німецьких
учених про великі відкриття в Вавилоні, Сирії,
Палестині й Єгипті. Праці ці зробили на Нього
глибоке враження: се ж бо і були книги, яких Він
так дуже потребував у своїх довголітніх біблій-
них студіях, й які давали остаточну відповідь на
усі ті некучі питання біблійної критики, що зда-
вались досі неможливими до розв'язання.

І в голові великого мислителя зродив ся від-
разу сміливий плян: написати популярну студію
про початки і жерела біблійного оповідання про
сотворення світа, напечатати її в тисячах примір-
ників й розкинути між народ, аби велику Правду
про найбільшу містерію світа пізнали мільони
нашого замученого простолюдя, а пізнавши її,
щоб визволились з важкого ярма вікових пересу-
дів, темноти і визиску. Строго наукової студії
про се питання Він не думав писати. Яка ж бо
користь була б з такої студії для широких мас

рідного народу, що для його добра і кращої будучности іменно посвятив. був пок. Іван Фрайко усе своє жите?... Така строго наукова студія була неприступна для мільйонів нашого народу й вона пропала би на довгі часи в неприступних широкому загалови Записках Наукового Товариства ім. Шевченка.

На жаль — мрії великого ученого не сповнилися так, як Він собі бажав. Написана ним студія вдала ся нашим на скрізь склерикалізованим народним провідником так радикальною, що напечатати її відважив ся лише згаданий нам „Н. Г. Г.", та і він, боячись переслідувань можних міра сего, надрукував її окремою книжкою усього ледви в кількох сотнях примірників.

Поява книжочки викликала серед нашого відсталого суспільства велике порушення. Серед попів закипіло як в гнізді шершейів, а старші наші „інтелігенти" вважали за відповідне заховати про „страшию" книжочку гробову мовчанку — й за всяку ціну не пустити її в руки гімназіяльної молодіжи. Вкінці ж — попи упали на „спасенну" гадку збути ся „ворога" за одним махом: — „тихесенько, без гомону" вони викупили усе невеличке число надрукованих примірників — й спалили їх...

В обороні болючо покривдженого письменника не відважив ся ніхто підняти голосу... І се Він відчув незвичайно діяючо... Зараз після того й попав Він в глибоку меланхолію, яка згодом і розвинулась в страшию і невилічену недугу. Тільки ініч сповіла геніяльний ум одного з найбільших мислителів останньої доби, й з неї Він не пробудив ся вже аж до остатка свого многострадального життя.

В половині 1905 р. я з моєю дружиною вернули з нашої наукової подорожі по світі й зараз таки стриули ся у Львові з нашим дорогим Другом і Учителем.

Яка ж се болюча була стріча... Кременна ще ось недавно стать Фрайка подала ся, й Він нарікав гірко на деяких наших передових мужів... Не місце і пора про усе те тут докладно згадувати, скажу лише, що у сю ііколи не забутию нами хвилю. розповів Він нам і про свою гірку пригуду з поиисшою студією, й при нагоді добув з кишені кілька „авторських” приміриків надруковаиої вже книжочки й подарував один з них моїй дружні, поклавши на нїм власною рукою приагідну, нам же безмежно дорогоцінну посьвяту:

Рут. Пол. Там
Суп. Новий
Білу свідчу

При кінці 1907 р. замешкали ми постійно у Львові. Фрайкова недуга розвивала ся безпощадно і немолмно чим раз більше і більше... Я і моя родина відвідували часто нещасного велетия в Його домі а Він став згодом щодейним майже нашим гостем. З заковязлими на віки руками пересиджував Він у нас довгі години, дозволяючи моїй дружині годувати себе серед розмови немов нелітну дитину... Ми згадували давні часи, обговорювали ріжні нвукові питання (дивинм днвом Покійний заховав був в тім напрямі чудову пам'ять), й плянували чудні пляни на будучність...

Ми мали перенести ся на постійне мешкання до Його дому, й моя дружина мала зайняти ся піклуванням нашого великого Друга й зарядом усього дому...

Хто зможе описати сум Покійного, коли Він довідався, що ми рішні ся виїхати до Канади... Та Він нас не відраджував, ані не стримував.

„Га — така наша доля, — говорив Він, працюючись з нами перед відїздом. — „Розсипаємо ся, як кленове листя... Та чи побачимо ся ми ще коли в життю?...”

Так вже і не судилось нам більше бачитись... Та ні ми тут не зазнали гаразду на далекій чужині, ні Він там у рідній — не своїй землиці не глянув живими очима на краші дні в життю рідного народу...

Та коли не ми, так може наші діти...
Може...

Та вже ж останніх слів великого Учителя і Друга, які Він давав нам на передодню нашої дороги у далеку чужину, ми не забудемо ніколи:

„Пам'ятайте, мої друзи, — говорив Він, — ширіть скрізь і все Правду і ніщо більше як Правду. Бо хоча Правда зразу усім гірка, так все таки згодом вона скрізь бере верх і стає солодкою спасителькою людства.”

І сих слів ми не забудемо до смерті. А по-нинішня знаменита книжечка великого мислителя, яку ми саме тепер видаємо в поправнім виданню на основі останніх творів найславніших учених світа, хай буде не лише висловом найглибшої щирости моїх слів, але й бодай частинною експірацією за всі мої вольні і невольні гріхи юних днів,

днів весни в характері „ученого” австрійського типу.

А факт, що отся книжка виходить коштом простого українського робітника в Канаді, тов. Івана Ковалюка, хай буде пророчним доказом світлої побіди Франкових ідеалів.

Показуєть ся, що скоро вже перестанемо ми співати:

„Нема в світі правди, правди не зискати,

Бо тепер неправда стала панувати,”

перестанемо, коли звичайний український робітник-чорнороб жертвує на видання наукової книжки увесь свій злиденний заробіток, величезну для нього суму \$1,600.00.

Писано в Вінніпегу, Ман., в третім році після смерті Ів. Франка.

Ол. Сушко.

Pleria - Boghaz Keui

Мапа Старинного Сходу в семім століттю до Христового Різдва.

I.

БОРОТЬБА ВІРИ З НАУКОЮ.

Наші поборники правовіриости, а властиво темиоти та безмисности серед иарода, дуже сердять ся на нас, що ми силкуємо ся не лише осьвіченим верствам, але й простому народови подавати здобутки иовочасної науки. Особливо не люблять ті праведиики, коли згадати за Дарвіна, хоча жадеи з них левио не пробував читати Дарвіових писаиь.

Сердить їх у Дарвіна — і се справді сьмішна й сумна річ — не те, що є в його писаииях, а більше те, чого в них нема, але що ниші виводили з них. Коли який паиотчик із тих иових та ярих,

що похали так званої римської науки (наукою можна назвати її з таким самим правом, як чемерицю нашою), згадає про Дарвіна 1), то зараз певно почувете від нього слова:

„Дарвін! Ага, то той безбожник, що поважився доказувати, буцім то чоловік походить від малпи!”

Тимчасом хто читав щільно Дарвінові писання, той знає, що Дарвін зовсім не був безбожником, а тільки так зваим агностиком 2), що по своїйому був чоловік глибоко релігійний і зовсім не говорив ані не мавчав, що чоловік походить від малпи, а тільки доказував, що теперішні люди походять від якихось предків, що в будові свого тіла мали багато спільного з теперішніми малпами, або ни-

1.) **Charles Robert Darwin** народився 1809 р., умер 1882 р. Один з найбільших учених світа. Знаменитий дослідник природи й автор чотирьох наукових творів, з яких слідуючі два творять радикальний зворот в дотеперішніх дослідях природи:

1.—On the origin of species by means of special selection, 1859.

Сю книжку переклад німецькі учені на свою мову три рази: 1863, 1883 і 1902 р. Окрім того перекладено сю многоважну книгу на усі культурні мови цілого світа — крім української.

2.—The descent of man and on selection in relation to sex, 1871.

Вплив Дарвіна на дальші дослідн природи був так великий, що його назвали Колеріком або Ньютоном “органічного світа”. Зрачу оборонці старовини напали на ся на знаменитого ученого безпримірними лайками, але згодом мусіли замовкнути перед непоборними його доказами. Правда перемогла!

2) **Агностицизм** — слово грецьке й означає в понятій англійської філософії напрямок споріднений з так званим трансцендентальним ідеалізмом (Новокантіанізм), що займає ся лише тим, що можна нашим розумом певне понятн, а решта виключає з обсягу філософії все те, що є непонятне (на примір: остання причина річей, бутє і суть Бога і т. п.) Так отже Агностицизм ріжнить ся від Атеїзму (безбожність) тим, що не заперчує божества, але заявляє, що не може про се нічого знати. Творцями Агностицизму були славі англійські учені Гокслі (Huxley) і Спенсер (Spencer).

Руїни Вавилону.

Відкопані німецькими археологами протягом дванадцятих літ
важкої праці. — (Почато працю 1900 р.)

шми словами, що теперішні люди і теперішні малі мали колінь перед мільонами літ спільних предків 3).

Перед мільонами літ! — скаже дехто з них, що читали або в школі вчили ся біблійну історію. — Хибаж перед мільонами літ була яка земля, було сонце, було небо? Адже в писемі святим говорять ся, що небо й землю сотворив Бог не швидко, як чотири тисячі літ перед Христовим різдвом і що, значить, від сотворення світа до тепер минуло не більше як 6000 літ.

Ну, в писемі святим — скажемо ми на се, — так докладно той рахунок не вчислений, хоч певна річ, що числячи на підставі названих там „родів.” одержимо суму мало що більшу. Але сьогодні вже кождому ясно, що ті біблійні обрахунки не мають ніякої вартости і були зроблені в дуже пізніх часах жидівськими рабінами. В Єгипті та Вавилоні за останніх сто літ повикопувано та повідчитувано багато записок, будівель і взагалі слідів людського життя, навіть літописів старих царів, із яких вчислено, що на 4.000 літ перед Христом у тих краях не тільки жили вже люди, але стояли укріплені міста, були держави, було вже відоме писмо, значить, ті люди мусіли вже прожити там багато сот або й тисяч літ розвою. Отже тут не треба було Дарвіна, щоб доказати, що біблійні

3) Останні наукові дослідні ствердили й поглибили: Дарвінові думки. Хто читає по англійськи, може довідати ся про те докладніше з слідуєчих знаменитих книг, що вийшли недавно:

1.—Prof. G. F. Scott Elliot: Prehistoric Man and his story. With 64 illustrations & diagrams. — London, 1915. — Стр. 1—400.

2.—Henry F. Osborn: Man of the Old Stone Age. Their environment, Life and Art. New York, 1916. — Стр. 1—26 і 1—545. — З многими образками. — Опис тої книги найдете в другій і третій книжці „України.”

Пропамятна таблиця царя Ур-ніна.

Яких 3.000 літ перед Христовим різдвом панував в Вавилоні царь Ур-ніна. Його столицею було місто Лагаш. Був се ревний слуга богів. Їм присвятив він чимало дорогіших начинь, статуй, таблиць і т. п., складаючи усі ті дари в різних красивих святинях. Рівночасно слывив ся він тим, що реди більшої плодovitости краю копав канали, а при тім будував шпихлірі та магазини для переховання складаних собі і богам дарів, — в там і самі святині. З прадавніх часів панування того короля зхвалося по инішній день кілька преінтересних пам'яток, з яких одну подаємо нашим читачам повніше.

Се пропамятна таблиця, на якій король представлений в доволі примітній (простій) одежі а кошем на голові, який він помагав робітникам носити землю при будові святині. Наоколо стоїть царська рідня. Низше царь сидить на троні, тримаючи в руці жертвенну чашу. Уся таблиця покрита відповідними надписами.

Вже перший погляд на повнше пропамятну таблицю каже нам бачити в ній прецінну пам'ятку прадавніх часів. І хоча кожний мусить признати, що 5.000 літ перед нами різбарська штука в Вавилонії не стояла ще дуже високо, всеж таки судячи загально тодішню цивілізацію мусимо чудуватись її значному розвиткові. А кілька тисячліть людської праці попередило тую цивілізацію доби царя Ур-ніна, — хто може збагнути?

Нор. De Sarzec et Heuzey, *Decouvertes en Chaldée*, Ernest Leroux, Paris, 1884 — 1912, Pl. 2.; Jastrow, *Civilization*, p. 42, 43, 385, 386, — Hall, *op. cit.* p. 179, 180.

оповідання про початок світа бодай що до означення часу на 4 - 5 тисяч літ перед Христом не мають ніякої підстави.

Але означення часу, се ще не велика річ. Могли собі пізійше рабіни повставляти в старі книги іїсейїтинці, що Адам жив 930 а Матусаїл 980 літ, що від сотворення світа до потопа було 2.500, а від потопа до народження Христа друге стільки літ. Сі цифри певно так собі, жидівська забавка, бо Жиди здавна любилн бавити ся рахунками. Але саме оповідання про сотворення світа! Адже воно виражене й ясне! І не досить того, що виражене й ясне; воно написано великим жидівським законодавцем і пророком Мойсеєм, який чув його з уст самого Папа Бога або взагалі мав від нього об'явлену правду. Значить, се оповідання, се слова самого Бога (бож ніхто інший не був при тім і не міг того знати), і вірити йому значить не вірити самому Богу.

Так говорять поборики правовірности і за-для того вони так сердять ся на Дарвіна і на інших новочасних учених, бо ті відважили ся не вірити сьому оповіданню, нікому вірено більше як дві тисячі літ, і почали людськими способами, дослідом, огляданням природи та порівнянням різних явищ доходити до того, чи не дасть ся сей великий і таємний факт — сотворення світа й чоловіка — пояснити нічим, натуральним і науковим, а не чудесним способом. Бож сотворення світа з нічого, виліплення чоловіка з глини і оживлення його одним хухом у ніздрі, сотворення жінки з чоловічого ребра, все се чуда, які по біблійному оповіданню діяли ся лиш раз і перечать усім законам природного життя, які ми знаємо і які визначають

Сидяча статуя царя Гудея.

Одним з наслідників царя Ур-ніна був царь або "патесі" Гудея. Він царював яких 2450 літ перед Христовим різдоом, й камні статуї його королівської величності заховались по пинішній день. Свідчать вони про значний поступ, який різбарська штука вчинила від часів царя Ур-ніна.

(Нор. Jastrow, Civilization, p. 42, 137, 138).

ся власне тим, що дійсують постійно, все і всюди однаково.

Колн одна громада вчених — а до тнх власне належав Дарвін — шукали тих натуральних пояснень повстання всього світа, землі й людей, — то ниша громада звернула увагу на самі біблійні оповідаання. 4) Коли се слово **боже** сказане людям устами Мойсея чи інших пророків, то мусить у тім „божім” слові бути найвисша правда і тільки правда, мусить бути найглубша мудрість, справедливість і красота. І справді цілі тисячолітя люди вірили, що так воно й є, що свята письмо стоїть недосяжно висше понад усі людські писання.

4) Поріанай:

Skinner: Commentary on Genesis.

S. R. Driver: The Book of Genesis, 1904.

Gunkel: Die Sagen der Genesis, 101, — с передовіч: Schoepfung und Chaos in Urzeit und Endzeit, Goetingen, 1895.

Jeremias: Das alte Testament im Lichte des alten Orients, 1904.

Schrader: Keilinschriften und das alte Testament, 1883.

Loisy: Les mythes babyloniens et les premiers chapitres de la Genese, 1901.

Zimmern: Biblische und babylonische Urgeschichte (Der alte Orient, 1901).

Budde K.: Die biblische Urgeschichte.

Pinches: The old Testament in the Light of the Historical Records and Legends of Assyria and Babylonia, 1902.

Вкінциж найновіші праці Ястроас, Кінга, Локенбла, Бартона і пр.

Дуже поучаючою і позитивною вважаю статю професора М. Peis Smith-а під заголовком:

Some Problems in the early History of Hebrew Religion. (A. J. S. L., 1916.)

Про спір англійський славною книжкою проф. Деліцша п. з. Bibel u. Babel, читай:

Oettli S.: Der Kampf um Bibel und Babel, 1903. З того часу виростає на повнеше тему великанська література на всіх мовах усього культурного світа.

Царь Нарам-син.

Вавилонські історики записали, що Нарам-син був сином і наступником царя Саргона, та панував в глибокій стірні 3750 літ перед Христовим рідном. Останніж дослідники старовавилонської бувальщини владуть панованне царя Нарам-сіна на чвси 2700 літ до Христа. В кождім разі повнєшя горорізьба царського портрета свідчить вимовно про висекій розвій вавилонської різьбарської штуки а тих прадавніх часах, навіт хоча би лише 5600 літ перед нами. (Пор. Гол, op. cit., p. 28 і 186).

Але коли зачали ближше придивляти ся до тих книг, повіднаходили в них багато таких річній, що прийшло ся хитати головамн.

Вже те одно, що в тих книгах було багато неясного і незрозумілого, мусіло зацукати не одного. Як же се? Коли Бог у тих книгах хотів объявити людям свою волю і свою правду, то чому не зробив сього так ясно, щобн усі люди могли зрозуміти його слова? Переважна часть тих книг була писана по гебрейськи, мовою малесенького народа, що в найкращу добу свого політичного життя заселявав країну мало чим більшу від Галлицинн. Що більше, сам той народ уже на пару сот літ перед Христом забув свою мову і вона зробила ся у нього чисто церковною мовою, мало зрозумілою для народної маси, так як у нас церковна славянщина, а для Італіянців латинна. І ще одно: в тих гебрейських книгах, бодай у значній їх частн, Бог виступає як Бог самнх тільки Жидів; він велить їм без пощади вбивати люднн иншої національності і дуже остро остерігає їх, щоб не піддавали си богам тих инших народів. Виходить так, що той жидівський Бог, хоч раз у раз говорить про себе, що він сотворив небо і землю, все таки бачить обік себе якнхось инших богів і дуже не любить, абн хто з того вибраного народа кланяв ся їм. Усе те були річи, які собі хочете, але певно не внявн найвисшої мудрости і найвисшої правди.

Вчитуючи ся пильно в ті „святн” жидівські книги, людн побачили далі між нимн численні суперечности. В одній книзі про якусь річ говорить ся так, а в другій про ту саму річ інакше. Деж властиво та Богом обявлена правда? Що більше, показало ся, що дуже часто в одній і тій самій книзі про одну й ту саму річ на одній стороні

Пропамятна таблиця царя Нарамсіна.

Архитевр старовавилонської штуки, про який проф. Н. R. Hall каже, що "this is one of the triumphs of ancient art: in it ancient Babylonian art reached its apogee" (стр. 188). — Різьба представляє побідний похід царя Нарамсіна проти гірського володаря "Сатуні, короля Людубу". Гірська околиця, сонце і з'являючись над гірськими верхами, король Нарамсін зі своїм військом й покочаний король Сатуні, що у стій побідника старається добути з своєї ший смертоносну стрілу, — усе це представлено старинним артистом незвичайно талановито.

Нахідку цієї цінної пам'ятки завдячуємо також згаданому вже нами французькому ученому М. де Морганоан. Нині знаходиться вона в паризькому музею Лувр.

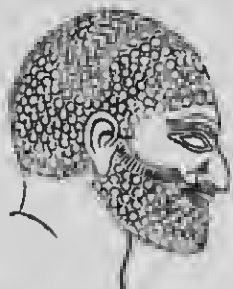
говорить ся так, а на другій інакше. Побільшува
ли лихо ще жидівські і християнські богослови,
які вже з давен-давна бачили ті суперечности і
силкували ся позамазувати та повирівнювати їх.
Але що кождий чинив се своїм способом, кождий
інакше і кождий жадав для себе віри, то й вийшло
замість загальної згоди правдиве замішание і су-
перечки без кінця, а ясности та єдности не було.

Ба, чим далі, тим більші трудноости насували
ся. Коли почали відкопувати та відчитувати старі
державні та релігійні написи, книги та записки
Єгипта, Вавилона, Асирії та інших країв, із якими
старі Жиди мали зв'язки, показало ся, що в жи-
дівських оповіданнях записаних у письмі св'ятому
містить ся багато невірного, хибиного та зовсім
вигаданого; що про найважійші події жидівсько-
го життя, які буцям то мало до гори дном не пере-
вертали сусідних держав, ті держави не лишили
ніякої памяти: адже й доси вчені даремно силку-
ють ся у незлічених єгипетських записках та на-
писах віднайти бодай слід побуту Жидів у єгипет-
ській неволі та виходу з неї, супроводженого та-
кою масою чудес, губернаторства Йосифового,
затоплення Фараона і т. п. І тут мусіло насунути
ся питання: коли в жидівським св'ятім письмі
обявлено Богом правда, то як міг Бог робити такі
помилки?

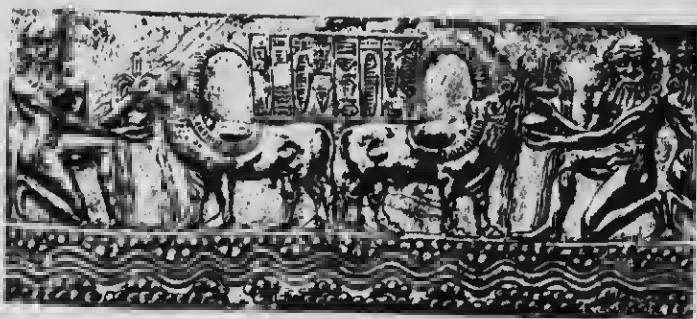
Дехто говорив, що правда, висока і безогляд-
на, містить ся не в тих іїби історичних оповіда-
нях про Жидів, їх королів, війни і т. п. Се діла
людські, їх писали люди і могли помиляти ся.
Висока божеська правда лежить лише в тих нака-
зах, у тих моральних приписах, які дає Бог черз
уста Мойсея і пророків.

Алеж бо й з тими приписами не ліпше. Найбільша часть тих приписів, поміщених у т. зв. Мойсеевих книгах, відноситься до обрядів, празників, одежі, постів і инших таких річий; де-що з них заховують і доси Жиди, але великої части або не заховували ніколи, або давио вже перестали заховувати. Далі велика часть тих іїби божих слів, переданих іам у книгах Мойсея і пророків, містить погані проклятя на ріжні іароди, погрози та лайки, по нашому розуміиію, зовсім негідні божого імені.

А в кінці малесеиька часть чисто моральних приписів, як ось прим. відомі десять заповідий божих, містять у собі вимоги зовсім не такої високої моралі, щоб можна вважати їх впливом божої премудрости. Таким чином ми дійшли до того, що так звані Мойсееві і инші гебрійські книги, хоч являють ся іам духовими памятками шаіовної старовини і дуже цікавого іарода, який миого сот літ перед Христовим різдвом дійшов до поінятя одіого Бога і за віру в нього зумів твердо постояти, все таки не можуть уважати ся символом божої премудрости, непомильним та обовязковим для всіх людей і всіх часів, але були творами людей, та тому і виявляють людські хиби й помилки.

Гебрійський тип до-христової доби.

Відтиски печатки царя Саргона.

Після вавилонських записок царь Свргон (Шаргуні-швррі) мав панувати в Агад 3.750 літ перед Христовим рідвом. На основі новітніх дослідів вивчення того царя кладуть нв чвсв 2.500 літ до Христового рідва (King).

II.

МОЙСЕИ І ТАК ЗВАНІ МОЙСЕЄВІ КНИГИ.

Про сотворенне сьвіта і початки людського роду оповідає перша книга Мойсея, і для того поки говорнти про саме те оповідання, треба нам хоч коротко сказати про Мойсея та його писання.

Наша церков учить, що Мойсей був великий пророк і чудотворець жидівський, що він з наказу божого внів Жидів із єгипетської неволі, що в Синайській пустині Бог покликав його на гору і там дав йому закон для Жидів, що Мойсей потім сорок літ водив Жидів по пустині, простуючи до обіцяної землі Палестини, але сам умер не дійшовши до неї. Все се вчить наша церков на підставі жидівських книг, званнх Мойсеєвни, в яких оповідаєть си про діла і промови Мойсея і подаєть ся законн, дані ним із божого наказу жидівському народови. Та не досить того: наша церков, ідучи за оповіданнями жидівських рабів,

стоїть на тім, що ті книги написав сам Мойсей, значить, найперший і наочний свідок усього того, що робило ся; те, чого він не бачив (отже про сотворення та потону світа, про патріархів і т. и.), він написав із оповідання самого Бога, що являв ся йому лицем до лиця.

Тих Мойсеевих книг маємо п'ять; по церковному вони називають ся: Книга Битія, Книга Виходу, Книга Чисел, Книга Левітів і Книга Другого Закону. Сі книги були написані гебрейською мовою, але ті титули не стоять у гебрейським письмі; там ті Мойсееві книги не мають ніяких титулів, а рабини поназивали їх лише від першого слова, яким зачинаєть ся кожда книга. Отже першу книгу називають Берешіт, бо тим словом вона зачинаєть ся (воно значить „на початку”), другу Елле шемот (отсе імена), третю Ваїкра (він назвав), четверту Самідбар (у пустині), а п'яту Елле гадебарім (отсе промови). Усіх п'ять книг разом Жиди називають Тора (по виговору наших Жидів Тойра), себ то закони. Перекладаючи жидівські книги на грецьку мову їм подавано титули хоч троха (певно, що не зовсім) відповідні до змісту. Отже першу книгу Греки назвали Генезеон, себ то книга родів, хоча відповідійше було-б назвати її книгою початків; п'яту книгу назвали Другим законом зовсім невідповідно, бо той, хто писав сю книгу, писав зовсім так, як коли-б ніякого иншого закону у Жидів не було і його книга являєть ся власне першим законом.

Персчитуючи пильно ті Мойсееві книги вчені люди швидко переконали ся, що признавати їх написання Мойсееви нема ніякої підстави. Раз те, що в самих книгах ніде не кажесть ся, буцім то їх написав Мойсей; навпаки скрізь у них го-

зорить ся про Мойсея в третій особі, як про чоловіка постороннього, а в останій книзі оповідаєть ся навіть про смерть і похорон Мойсей; значить, сього вже певно не міг написати сам Мойсей. Правда, ся обставина, що в книгах про Мойсея говорить ся в третій особі, ще сама не значила би нічого, бо і в інших письменствах знаходимо книги, де люди пишуть про себе самих у третій особі, приміром грецька книжка славного Атснця Ксенофонта про похід Греків до Персії, або латинські спомини великого римського полководця Юлія Цезара. Але єсть у Мойсеєвих книгах інші докази на те, що їх не писав Мойсей. 5)

Поперед усього законодавство. В книгах говорить ся, що Бог через Мойсея дав Жидам закон у пустині; в тих частях книг, де оповідаєть ся про ріжні пригоди, все видно так, що Жиди живуть у пустині як народ кочовий, який мандрує з місця на місце. Тимчасом законодавство відносить ся зовсім не до кочового, а до осілого народа, такого, що жие по селах і містах, займаєть ся рільництвом, садівництвом та плеканням худоби; що більше, майже скрізь у тих законах проводить ся думка, що всі Жиди повинні сповняти свої релігійні потреби в однім місці, давати данини одному храмови, яким був ерусалимський храм не в початках державного житя Жидів, але аж по їх повороті з вавилонської неволі! Виходить так, що Мойсей, пробуваючи в пустині, давав Жидам закони не такі, які були відповідні для їх тодішнього житя, але такі, що мали вийти в

5) Учені написали про Мойсея та про буцїм то ним аложені святі книги жидівського народа чимало книг. Хто читає по німецьки довідаєть ся про усе те дуже докладно з знаменитої книги німецького ученого Г. Грессмана п. з.: *Mose und seine Zeit*, Goettingen, 1913.

Закони царя Хаммурабі.

Кам'яна (базальтова) таблиця, на якій списані закони одного з найславніших володарів світа, вавилонського царя Хаммурабі, що панував яких 2.000 літ перед різдвом Христа, після одних учених — коло 338 р., а опісля інших (Кінг, Гол і пр.) від 1944—1901 року пере Христовим різдвом. Віднайшов її 1902 р. французський учений П. де Морган в Сузі (Персія), а нині переховується вона в славнім паризьнім музею "Лувр".

В горішній частині таблиці бачимо самого царя, як він відбирає звід законів з рук бога сонця Шамаша. Отсі закони перейняли опісля від Вавилонян Гевреї (Жиди), й наслідуючи в усім Вавилоняни придумали й собі казку, що буцім то їхні закони дав їм також їхній бог — Єгова через свого слугу Мойсея.

жити за 100 чи навіть 500 літ, і Жиди буцім то тутже заприсягли сьвято виконувати те, чого в їх положенню не то не могли виконувати, але навіть не могли гаразд розуміти!

Ось чому вчені люди догадували ся, що ті закони не могли бути писані в пустинні для кочовників, а мусіли бути зложені тоді, коли Жиди вже осіли ся в Палестинні, і що невідомі нам законодавці тільки підсунули їх під імя Мойсея, щоб надати їм більше поваги. Та нині наука ствердила вже зівсім певно, що законодавство жидівського народу розвинуло ся під впливом законодавства вавилонського. Ба що більше: недавно віднайденний (1902 р.) звід законів вавилонського царя Крамурабі, що панував 2000 літ до Христового різдва, свідчить проречисто, що так звані Мойсееві закони взяті нераз живцем з тогож вавилонського зводу! І якжеж супроти сього вірити в жидівські казки про боже обявлення їхньому „пророкови“ Мойсееви... 6)

Але се ще не все. Жидівський народ має ще нині книжки, що також належать до сьвятого письма, книжки історичні та пророцькі з часів, коли

6) Про усе те учені різних народів написали чимало книг. Найважливіші з них є слідуєчі:

По французьки:

Delegation en Perse. Memoires publics sous la direction de M. J. de Morgan, delegue general. Tome IV. Textes Elamites - Semitiques, deuxieme serie, par V. Scheil, Profeseur a l' Ecole pratique des Hautes Etudes. Paris, Ernest Leroux, 1902.

По німецьки:

Prof. Dr. D. H. Mueller: Die Gesetze Hammurabis und ihr Verhaeltnis zur mosaishen Gesetzgebung sowie zu den Tafeln. — Text im Umschrift, deutsche und hebraeische Uebersetzung. Erlaeuterung und vergleichende Analyse — Wien, 1903 (Alfred Hoelder).

По польськи вийшов той самий твір віденського ученого під заголовком: Dr. D. H. Mueller: Ustawy Hammurabiego i ich

Геврейські раби и ассирійський намоли.
(Коло 700 року перед Христовим різдвом.)
Різьба з царської палати в Куянджік.

Жиди жили в Палестині і мали своїх царів і свою державу. Отже то цікава річ, що жадна з тих книг іїчоґісінько не згадує про ті іїби то найстарші Мойсееві книги, які повинні-б бути основою всього реліґійного та громадського життя: ані жидівські царі Давид, Соломон та їх наступники аж до вавилоиської неволі, ані жидівські пророки такі як Амос, Єремія, Ісаїя, іїчоґісінько не знають про Мойсееві книги і про Мойсеев закон. Навпаки, пророки в своїх писаннях голосять віру та науку в значній мірі противну від тої, яка гомосить ся в Мойсеевих книгах: бо коли Мойсееві книги кладуть величезну вагу на жертви та приноси, то пророки раз у раз говорять, що Бог не хоче від людей жертв, брідить ся їх приносами, що дим і кров різаних та палених звірів зовсім не приєми йому.

Аж пару сот літ пізійше, коли жидівська держава пропала безповороти, розбита Ассирійцями та Вавилоицями, і коли остаки жидівського народу за дозволом Персів вериули з довголітної (70 літної) вавилоиської неволі назад до Палестини, аж у тих часах, на 500 чи 400 літ перед Христовим різдвом, Жиди роблять ся чимось таким, що відповідає Мойсеевим законам: се вже не народ, а церква; на чолі їх стоїть не король, а архіє-

stosunek do ustawodawstwa możeszowego jakoteż do dwunastu tablic." — Wydanie polskie. — Stryj, 1905.

Ungnad-Kohler: Hammurabis Gesetz, Leipzig, 1912.

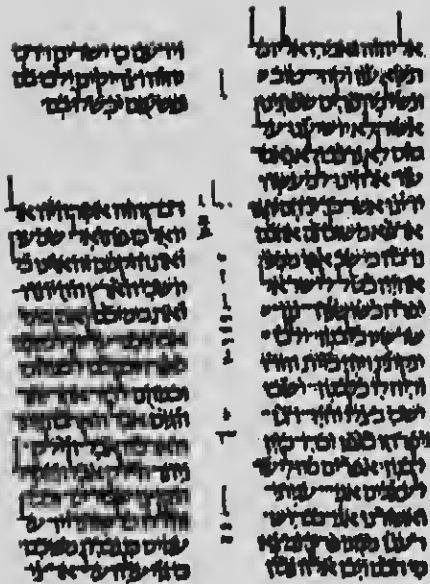
По анґлійськи:

The Code of Hammurabi, Harper's Edition, Chicago, 1903.

C. H. W. Johns: The Oldest Code of Laws in the World, Edinburgh, 1903.

Johns: Babylonian and Assyrian Laws, Contracts and Letters, New York, 1904.

Johns: The Relation between the Laws of Babylonia and the Laws of the Hebrew People.

Найстарша гебрэйсьня рунопись в Европі.

Одна сторона (сильно помшшена,) т. зв. "Петербургскаго Кодексу", т. е. старо-гебрэйськой рукописной книги, що переховується в царській бібліотечі в Петрограді. Особливої уваги заслужує так звана "вавилонська пунктуація", яка улашкуює читання рукопису. В порівнянні з галицькими рукописами старинних Вавилонян отсей єврейський рукопис є молодий: він походить з 916 року після Христового рідва (тому минуло отже літ 1002). Вік многих старовавилонських галицьких рукописів, захованих по нинішній день, доходить глибокої старини 6.000 літ.

рей; обік нього стоять не пророки, а книжники (рабіни); увесь той люд має лиш один храм у Єрусалмі, а окрема верства людей, розсипаних по всім краю — Левітів — має привілей жити без праці, тільки з жертв і десятин, які вся решта людности мусить приносити для храма. Ті жертви означені та описані масою приписів, які були звсім невідомі давнійше, за самостійного політичного життя Жидів, і очевидно не могли бути 700 літ швидше написані Мойсеєм, хоч тепер їх видано під його іменем.

Маємо ще один дуже важний доказ на те, що так звані Мойсееві книги в тій формі, як їх читаємо тепер, були списані не Мойсеєм на 1000 літ перед Христом, а жидівськими рабінами та архієреями по повороті Жидів із вавилонської неволі. Свій доказ, се мова тих книг.

Я вже згадував, що святі книги Жидів, у тім числі й т.зв. Мойсееві книги, написані гебрейською мовою, якою говорили Жиди тоді, коли мали свою державу, але яку потім вернувши з вавилонської неволі, звільна забували, замінюючи її так званою халдейською або арамейською. За часів, коли жив на світі Ісус Христос, стара гебрейська мова була вже мертва; її розуміли, нею писали тільки книжники, рабіни, а простий народ говорив по арамейськи. Книжники не лиш розуміли стару гебрейську мову, але пробували й писати нею, хоча, розумієть ся, не могли иноді встерегти ся того, щоб до старої мови не домішувати дещо троха її нової арамейщини. Отже придивляючи ся до т.зв. Мойсеевих книг учені язикознавці добачили, що й мова тих книг має декуди домішки такої арамейщини. Як би їх був писав Мойсей у Синайській пустині на 1000 літ перд Христом, то такі

домішки були б зовсім неможливі, бо тоді й самої арамейщини ще й на світі не було, бо ся моя виробила ся аж пізійше, під вавилонським пануванієм.

Але й се ще не все. Чим пильнійше вчені люди придивлялись до тих ніби Мойсеевих книг, тим більше цікавих та несподіваних прикмет находили в них. Ще в р. 1753 талановитий французський лікар і професор Астрік ⁷⁾ завважив, що в різних місцях Мойсеевих книг для означення Бога вживається не однакове жидівське слово; а власне в одних оповіданнях Бог називається Ягвег, а в інших для означення Бога вживається слово Ельогім, а се слово єсть число множе від назви Ель. Астрік доказував на тій підставі ⁸⁾, що Мойсей пишучи свої книги не користувався ані безпосереднім божим відхиенієм, ані устними оповіданнями народними, але мав під руками два писані твори, дві окремі повісті: в одній із них Бог називався іменем Ягвег, а в другій Ельогім. Мойсей зліпив із обох сих оповідань свою книгу тим способом, що все належне до одної події списував з обох оповідань до купи, не вважаючи на те, чи в тих оповіданнях були які суперечности, чи ні. Інші вчені почали відріжжати оповідання історичні від частин закондатних; з часом показало ся, що навіть розділивши оповідання з іменем Ягвег від тих, де Бога називають Ельогім, не усувається всіх трудностей.

Ті устни, де Бог називається Ягвег, зведено до

7) Jean Astruc (читай: Жан Астрік), доктор і професор медицини в Парижі, родив ся 1684 р., а умер 1766.

8) В книзі під заголовком: *Conjectures sur les memoires originaux dont il paroît que Moïse s'est servi pour composer le livre de la Genese*, Bruxelles, 1753.

Интересно, що Др. Астрік затаїв зразу своє авторство. Мимо се одначе ані не вхоронив ся перед піжстою попів.

Пер. Curtis, S. J., Bibliotheca Sacra, січень, 1884.

купити і так само ті, де Бог називається іменем Ельогім; показалося, що одні й другі творять більше менше цілість, немов дві окремі книги, писані двома окремими авторами; першого названо Ягвістом, а другого Ельогістом. Але давня Астрікова думка, що се були дві окремі книги, з яких черпав той, хто укладав тзв. Мойсееві книги, не справдилася. Показалося, що й Ягвіст і Ельогіст містять у собі дуже різнородний матеріал, що се не були дві ріжні книги, написані двома людьми, але радше дві збірки різнородного матеріалу, записуваного з усних оповідаць ріжними людьми і пізніше зведеного сяктак в одну цілість, при чім одно врізувано, инше дрібку штуковано, але загалом давні перекази заховано досить вірно. Але ці два жерела не вичерпували всієї маси того, що міститься в тзв. Мойсеевих книгах. Власне всі уступи законотворного змісту не підходять ані змістом, ані мовою ані до Ягвіста, ані до Ельогіста; за починком берлінського вченого Вельгаузена (1878 р.)⁹⁾ їх виділено в окрему книгу, яку названо Книгою жерців; крім чисто законотворних місць до цієї книги прийшлося причислити також деякі оповідання, приміром зараз покладене на початку першої книги оповідання про сотворення світа.

Але й ці три писання не були одинокими складовими частинами, з яких склиено тзв. Мойсееві книги; скрізь у їх тексті попадають ся ще якісь посторонні дописки, додатки, шматочки оповідаць, які велять нам догадувати ся, що збірок в роді Ягвіста й Ельогіста було більше; се значить ріжні школи чи ріжні громади людні у ріжних часах записували з уст люду або й перероблювали по своїйму на-

9) Славна книга Вельгаузена вийшла третім накладом під заголовком:
Wellhausen J.: Israelitische und juedische Geschichte. 1897.

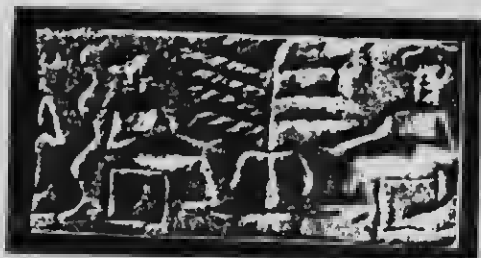
родні перекази та відомости; пізніше книжники зібравши ті давні записки, брали з них те, що їм було до вподоби, додаючи скрізь, де їм се видавалося можливим, уступи з книги жерців, і так повстали ті книги, прозвані Мойсеевими. Значить, праця, яку по старим рабінським та християнським переказам мав написати один чоловік Мойсей на яких 1000 років перед Христом, по новішим дослідкам була зложена 400—500 літ пізніше з багатьох різнородних частин, зложена для певної цілі:— утвердження верховенства ерусалимського храму і верховодства попівської верстви Левітів над жидівським народом і зложена не одним чоловіком, не відразу, а протягом кількох поколінь.

Так виглядає в світлі новочасної науки та книга, якій наші богослови хочуть призначати більшу правдивість, як працям цілої великої громади вчених людей, дослідників природи, що все жите посьвячують на вислідження правди, не дбаючи на власну користь, і працюють при помочі безмірно вдосконалених інструментів, роблять тисячні проби, коштовні подорожі, мають під руками величезні музеї і в книгах зібрані досліди всіх людських поколінь. Справді читаючи всі ті громи і всі ті свари наших богословів на новочасну науку та її здобутки мимоволі згадуєш слова одного німецького поета, що ті люди хочуть своїми реверендами закрити сонце.

Тип грецького атлета.
(Старинний грецький бронзовий відлив.)

РАЙСЬКЕ ДЕРЕВО.

“Первородний гріх.”

По обох сторонах “райського дерева” сидить мущина і жінка. Жінка протягнула руку по “заказаний” овоч, а за нею жінка андійний замітно вуж. Твк і силоміць нагвдують св класичні слоаа првстврої жидівсьвої зввкн:

“І пвсадив Бог сад у Едемі на аостої, тай осадив там чоловік, що создав (созаорив). І зростив Господь Бог усьяє дереао із землі, принадне на погляд і смашне плодом своїм, і дерево жинзаво посеред саду, і дерево познавання добрв й зла.

І заповідв Господь Бог чоловівови, глаголючи: З усьяого древа в саду - раї можна тобі по аподобі їсти. З тогож дереаа, що дав знатте доброго й ликого, в того не азжити меш ся їсти, ато амреш певно тогож дня, як скоштувш із його.

Змій же буа хитрійший над усьякого польового зввіра, що Господь Бог создав. І каже аін жінці: Чи спраадї Бог сказав: не мусите їсти ні з якого райського дерева? І каже жінка змієви: З усьякого дереаа райського їсти мемо, а плодуж дорева, що серед раю, рече Бог, не їжте з його, ані доторкати метесь до нього, ато помрете.

І каже змії жінці: Ні бо, не помрете. А се Бог знаа, що скоро непоїсто з нього відкривть ся вам очі, і будете як боги, знающі добре і духаао.

І абачаа жінка, що добре дереао на їду, і принадне очима дн-антись і надїзо тим, щоб усе азити; і вявля плоду з його тай св-штуаала, і дала чоловікові своїому з собою, і скоштували.

І відверились їм обем очі, і скаменувлись аонин, що були нагі; і позашаали азитя смековие, тай поробили пояси.

(Перва книга Мойсея, 2, 8 — 9, 16 — 17 і 3, 1 — 7.)

Що за чудова казка!... Та що Жиди перейняли її від старинних Вавилоани, про се довідались ми щейво з старо - вавилонських ан-копалиск.

(Пор. М. Jastrow, Civilization, p. 425.)

Первородний гріх.

(Шіся мазюнку великого вртиста XVI. ст.)

Літ тому 400 один з найбільших малярів світа, Мікель Анджель Буонарроті (родив ся 1475, умер 1564 р.), змаював був на стілах папської каплиці в Римі, званої Сикстинською, величаву поему про сотворенне, відкупленне і вінець світа. Як Мікель Анджель уявляв собі біблійний "первородний гріх", бачимо из поантшим образку. Порівнявши його з попередим старо - вавилонським зображеннем того самого мотиву, можемо легко запримітити усї по діблості й ріжницї обох артистичних креацій, відділених від себе кількома тисячами літ.

III.

ПЕРШЕ БІБЛІЙНЕ ОПОВІДАННЯ ПРО СОТВОРЕННЯ СВІТА.

Тепер я можу приступити до самої річи, то значить, до розднвлення біблійного оповідання про сотворення світа. Та попереду ще одно застереженне і одна просьба до тих, що схочуть уважно і з користю прочитати отсю розвідку.

Застереження таке, що всі ті уваги, які я тут подав і далі ще подам, зовсім не мої власні. Я не висав собі тут нічогісінько з пальця і не жадаю ні від кого, щоб вірив мені на слово. Я подаю здобутки новішої науки, а властиво лише маленький вибір із багатого скарбу тих здобутків. А ся новіша наука визначається тим, що ні від кого не жадає і ні в кого не терпить віри на слово. У всьому вона йде до вироблення власного переконання при помочи фактів, досвідів, контролі; вона подає лиш такі річі, що кожний відповідно приготований чоловік може її сам дійти до них і переконатися, чи доходжено до них вірно. Наука не признає нікому привілеїв, що ті мають доступ до її „святая святих.“ а інші не мають; до найглибших тайників науки має вільний доступ кожний чоловік, у кого в серці горить чисте і святе бажання — пізнати **правду**, і в кого розум на стільки вироблений, щоб зрозуміти її оцінити її.

А просьба моя до читача така. Мені доведеться тут говорити про початкові розділи Біблії, а спеціально книги Битія. Було-б дуже добре, як би кожний читач мав під рукою переклад тої книги. На жаль, у нас є доси лиш один повний переклад Біблії на нашу народну мову, dokonаний не біжчиком Кулішем, а доповіданий професором Пулоєм та Ів. Нечуєм-Левицьким і виданий торік англійським біблійним товариством. Отсю книгу (вона дуже дешва) повинна мати кожда читальня і кожний поодинокий чоловік, кого лише стане на се, і я просив би кожного, хто дочитає доси мої уваги, покласти сю книгу перед собою і від часу до часу заглядати до неї, де буде на се у мене вказівка.

Та мушу тут з жалем зазначити, що той Кулі-

шів переклад святаго письма зовсім не оправдує надій, які покладав на нього сам небіщик Куліш таї широкой загал Українців.

Переклад такої книжки, як Біблія, повинен бути або популярний, то значить, бодай мовою своєю зрозумілий для широкой маси народа, або науковий, то значить такій, щоб докладно передавав зміст і значінне речення первовзору. В однім і другім разі треба, аби перекладач сам добре розумів той первовзір, а потім старав ся передати його иншим так, щоби і вони зрозуміли його не инакше, як він. На жаль небіщик Куліш не лише що не знав зовсім гебрейської мови, якою писані святі книжки жидівські, — він не знав також порядно ані грецької, ані латинської мови, на яких єсть давні і важні переклади тих книг, та не знав порядно ані німецької, ані французької мови, на яких є нові наукові переклади і праці про сі книжки. Тому то в многих місцях свого перекладу він іде якось на помацки; так і видно, що чоловік сам не знає гаразд, що він пише. До того ще Куліш задумав зробити свій переклад взірцем української мови і замість говорити по просту та ясно, він пішов підпускати якусь церковщину та дяківщину, всякі „рече“, „глаголе“, „воїнство“, „гласи“, „печалі“ і т. н., та зробив свій переклад ще менше відповідним для широкой народної маси. Отним то не подивуйте, коли я далі, покликуючи ся на Кулішів переклад, важнійші місця буду подавати в своїм власнім перекладі.

Перша ніби Мойсеєва книжка, прозвана в нашій церковній мові книгою Битія, у Греків книгою родів (Генезеон або коротко Генезіс), а у Жидів Берешіт або Сефер Берешіт (книга початку), починаєть ся ось якимн оповіданням:

- Глава 1. 1. На початку, коли Бог сотворив небо і землю,
2. а земля була невидима й непорядкована і п'ятьма лежала на морі і дух божий снів на водах,
3. тоді сказав Бог: „Нехай буде світло!” І стало ся світло.
4. І бачив Бог, що світло було добре. Тоді Бог розлучив світло від темноти.
5. І Бог назвав світло днем, а темноту назвав нічю. І зробив ся вечір і ранок — перший день.
6. Бог мовив: „Нехай буде твердь між водами і нехай розлучить води одні від одних”. І так стало ся.
7. Так зробив Бог твердь, і розлучив воду під твердю від води над твердю.
8. І Бог назвав твердь небом. Так зробив ся вечір і ранок— другий день.
9. Бог мовив: „Нехай збереть ся вода під небом на однім місці, щоб було видно сушу.” І так стало ся.
10. І Бог назвав сушу землею, а зборище води назвав морем. І бачив Бог, що се добре.
11. Бог мовив: „Нехай випустить земля зелень, зiele, що родить насіння, і овочеві дерева, що приносять плоди на землі в своїм роді, з якого є їх насіння.” І так стало ся.
12. Земля випустила зелень: зiele, що родить насіння в своїм роді, і дерева, що приносять овочі у своїм роді, в яким є їх насіння. І бачив Бог, що се добре.
13. Так зробив ся вечір і ранок— третій день.
14. Бог мовив: „Нехай будуть світла на

тверди небесній, аби розлучали день і ніч; вони мають виявляти знаки і часи, дії й роки,

15. і мають бути світилами на тверди небесній, щоб світили на землю." І так стало ся.

16. Так зробив Бог оба великі світила: більше світило, щоб володіло над днем, і менше світило, щоб володіло над нічю, і зізди.

17. І Бог поклав їх на тверди небесній, аби світили на землю.

18. аби володіли над днем і нічю і аби розділяли світло від пітьми. І бачив Бог, що се добре.

19. Так зробив ся вечір і ранок, четвятий день

20. Бог мовив: „Нехай заграє вода юрбами живих істот і нехай полине птаство понад землю перед твердою небесною.”

21. Так сотворив Бог великі морські дракони і інші живучі істоти, якими кипить вода, і всяку птастину в своїм роді. І бачив Бог, що се добре.

22. Бог благословив їх і мовив: „Будьте плодючі і множить ся і наповняйте воду в морі, а птаство нехай множить ся на землі.”

23. Так зробив ся вечір і ранок, пятий день.

24. Бог мовив: „Нехай земля виведе живі істоти по їх роду: скотину, хробацтво і полеву дичину по їх роду.” І так стало ся.

25. Бог зробив полеву дичину по її роду і скотину по її роду і всяке хробаче на землі по його роду. І бачив Бог, що се добре.

26. Бог мовив: „Зробімо людей на наш образ і подобу, нехай вони володіють над рибами морськими і над птахами небесними і над скотиною і

Сотворення Адама і Еви.
(З Бабтістерії в Флоренції, 1427—1447 р.)

Так представляли собі сотворення престої пари людей італійські
артисти літ тому 500.

над усею полевою дичиною і всім хробацтвом, що повзає по землі."

27. Так сотворив Бог чоловіка на свій образ; на образ божий сотворив його; як чоловіка й жінку сотворив їх.

28. І Бог благословив їх і мовив до них: „Будьте плодючі і множите ся і наповняйте землю і робіть її підвладною собі, і паюйте над рибами морськими і над птахами небесними і над усяким звірем, що рухаєть ся по землі."

29. І Бог мовив: „Даю вам тепер усе зілля, що плодить сімя на всій землі, і всі дерева, що приносять овочі, в яких містять ся сімя: се має бути ваша пожива.

30. „І всій полевій дичині і всьому небесному птаству і всьому, що повзає по землі і має в собі живий дух, даю зелень зілля на поживу." І так стало ся.

31. І Бог оглянув усе, що зробив, і ади все було дуже добре. Так зробив ся вечір і ранок - шестий день.

Глава II. 1. Так були довершені небо й земля з усім їх військом.

2. І Бог докінчив сегого дня свою роботу, яку зробив; і спочив сегого дня від усеї роботи, яку зробив.

3. Тоді благословив Бог сьмий день і осьвятнив його, бо в ньому він спочив від усеї роботи, яку робив і довершив Бог.

4. Отсе родовід неба й землі, як вони були сотворені.

Закінчимо до розбору сього оповідання,

скажемо кілька слів про ті цифри, що стоять перед кождим реченням і які зуть ся зачалами.

Поділ книг св. писма на главы і зачали не був зроблений первісними авторами цих книг. Се зроблено геть пізнійше, коли ті книги стали ся предметом науки по рабінських школах. Зроблено сей поділ не зовсім відповідно до змісту, а так тільки, аби допомогти памяті при ввучуванню і аби лекше було знайти якесь місце при суперечці. Що на зміст при тім звертано менше уваги, бачите звраз із першого розділу: тут оповідання переходить до другого розділу і уриваєть ся не то на четвертім зачалі, але на половині четвертого зачала. Коли заглянете до перекладу Куліша, то побачите, що ся половинна четвертого зачала зовсім не відділена від другої половини, злучена з нею протинком, немов се все одно речення; тимчасом, як зараз побачимо, се не тільки окреме речення, але початок нового оповідання про сотворення сьвіта, коротшого, але за те зовсім суперечного з першим, написаного иншим автором і з иншою метою.

Коли порівнаєте початок мого перекладу з Кулішевим, а також із иншими церковними перекладами, то побачите деякі ріжницї, на першій погляд невеличкі, але на правду дуже важні. І так Куліш пише:

- „1. На початку сотворив Бог небо та землю.
2. Земля-ж була пуста та пустошня і темрява лежала над безоднею; і дух божий ширяв по над водами. 3. І рече Бог”—і т. д.

Значить, кожде зачало являєть ся окремим і в собі закінченим реченням, і значінне їх виходить таке: в першім зачалі акт сотворення неба й землі вже довршений, а далі Бог немов подрібно викінчує те, що не було зроблено при тім першім

Вавилонська вежа.
(Birs Nimrud, the Tower of Babel).

Остання величавої сьвятині в Бабеліна передмістю старинного Вавилоу. Після вірувань старинних Вавилонян височезні вежі їхніх сьвятинь мали "лучити небо з землею. Звісім такі самі вірування заховались по винішній донь й серед Магомедав, які при своїх мечетах будують також високі вежі, звані "мінаретами", і мовно як звена між небом і землею. Протівились таким віруванням старинні Жиди й придумали в глибокій стерпії відому загально й незвичайно інтересу авоку про "вавилонсьау вежу й пошішалав язиків", написану на сторінках своїх таа аввних "сьвятих аввиг."

Por. Spence, op. cit., p. 48 i Morria Jastrow, Jr., The Civilization of Babylonia and Assyria, Philadelphia and London, 1915, p. 30.

загальнім творенню. Одначе таке толкованне було бн зовсім хибне, йому заперечують дальші рядки. Аджеж ми бачимо, що небо творить Бог у зачалі 6, другого дня, значить, в зач. першім воно ще не було сотворене. Так само землю творить Бог аж третього дня (зач. 9), значить, і вона ще не була сотворена в зач. 1.

Але не треба думати, що така нісенітниця стоїть і в гебрійськїм текстї, — вона за неї спадає виключно на перекладачів. У гебрійськїм текстї, як се бачите з мойого перекладу, три перші зачала творять одно речення; в першім зачалї кажесть ся: „Коли Бог творив” чи може ще докладнійше: „Коли Бог зачинав творити небо і землю”; рівночасно з тим друге зачало додає: „Коли земля була пуста й порожна” — а властиво, як побачите зараз, коли не було землі, а на її місці було щось инше, — тоді, — докінчує речення зач 3 — Бог сказав те й те, то значить, тоді розпочав ся акт творення. Отже творення починаєть ся аж у зач. 3, а те, що названо в зач. 2, було перед творенням. Так стоїть у жидівськїм текстї і так треба розуміти ті три зачала. Бачите тепер, що при такім розумінію тих слів зачало 2 набирає особливого значіння, бо воно малює нам стан перед сотворенням світа. Очевидно той, що писав оповідання, розумів діло так, що Бог творячи світ застав уже щось готове, а з того витворив своєю силою те, що ми бачимо. Отже щож таке було перед сотворенням світа?

У Куліша читаєте, в зач. 2, що „земля була пуста й пустошня”, — слова зовсім неясні, бо не знати, чим ріжнить ся „пустий” від „пустошного.” І мій переклад не о много ліпший; він передає дослівно грецький переклад відповідного гебрійського слова; Греки не можуть и своїм мові знайти

нічого відповіднішого, покладали тут слова: „аορα-
τος και ακατασκευαστος”, що я їй передаю дословно
по нашому. Але все це зовсім не передає того, що
стоїть у жидівським тексті; там стоїть таке слово,
яке в тім місці лише раз являється в усім жидів-
ським письменстві і якого до недавна не вмів га-
разд пояснити і тільки на здогад описували його
значіння.

В жидівським тексті кажець ся: „і коли земля
була Тогу-ва-богу”. Як сказано, се слово з жидів-
ської мови годі було пояснити. Перекладачі та
товмачі старали ся відгадати його значіння і по-
яснювали його відповідно до своїх здогадів, хоча по
моєму лише було би по просту лишити се слово
без перекладу. Греки наткнувши ся на се темне
слово згадали свої національні перекази про поча-
ток світа, де говорить ся, що з самого початку
був так званій Хаос — кась безодня, в якій без-
ладно уносили ся складові частини пізнійшого
світа. З того ? а бог часу Хронос творить
світ. Отже сей їй погляд вони підсунули під
гебрейське Тогу-ва-богу і сказали, що земля була
ще невидима і непорядкована, себто поєдинчі її
частини безладно, в суміш літали серед безодні.

Що сей погляд зовсім не передає значіння ге-
брейського Тогу-ва-богу, на се вказують зараз
дальші слова того самого зачала про те, що „дух
божній снів на водах”, бож із тих слів виходить,
що вже тоді були води, значить, мусіло бути щось
таке, на чім опирали ся ті води, принайменше по-
вітря. Одним словом, зараз тут у зач. 2 натикаємо
ся на першу майже непоборну трудність, на темпе
слово Тогу-ва-богу, що має нам малювати стан
рідний перед сотворенням світа. Не можучи ані
у Жидів ані у Греків знайти відповідного пояснен-

Ассирійський царь.
(Після Лейрда.)

Волицність царського строю свідчить про пишноту старо-вавилон-
ської й асирійської культури взагалі.

ня цього слова, ми мусимо на разі лишити сю загадку нерозв'язаною, і підемо далі.

Але те саме зач. 2 має ще пару таких загадок. Зараз друга частина речення, у Куліша передана словами „і темрява лежала над безоднею”, вглядає в жидівським тексті зовсім не так просто. Що таке безодня? По нашому розумінню се може бути пустий простір або велика глибіння заповнена водою. В жидівським одиаче тут стоїть друге загадкове слово: Тегом. Греки перекладають його словом абиссос, але те слово значить троха не те, що наша безодня, воно значить тільки водіяну глибину, море. Але в гебрійській мові на означення моря є инше слово, а Тегом ужито лише тут у отсому оповіданню. Що й тут воно значить море, се певна річ, се потверджують зараз дальші слова про те, що на водах тої Тегом (слово в гебр. жіночого рода) сидів дух божий. Із значіння всього зачала виходить, що мова тут не про звичайне море, а про той первісний океан, який покривав усю землю. Але чому він називається Тегом і що властиво значить се слово? Се знов загадка, якої на основі самої гебрійської мови годі пояснити і якої пояснення ми знов мусимо лишити собі на пізнійше.

І ще одну загадку задає нам се коротеньке зачало: „дух божий сидів на водах”. Що се за дух божий? Чи се те саме, що Бог? Коли те саме, то чому названо його иншою назвою і то власне знов таким словом, що приходить лише раз у сьому місці? Се слово по гебрійськи звучить: „Ріх” і жидівські рабини толкують його: божа сила, божа істота, боже вітхенне, отже не сам Бог, а якийсь його вплив. І що значить, що ся „Ріх” (знов слово в гебрійським жіночого рода!) сиділа на

Ян уявляли собі старинні люди землю?

Лише найбільші філософи старини догадували ся, що наша земля є куанста, подібно як і тисячі і мільони інших планет у асе-снійті. Загал думаа, що наша земля є великим кружком, який пла-нає на великім океані. На землі люди побудуваали оселі і аєличааі будівлі, а наоколо того земного кружка могла плавати кораблячи. В океані жпауть аєлики морські риби, але чим дальше від берега тич небезпечнійше запускати ся на широке море бо там... дале-ко-далеко живуть а морю страшенні чудоваида — як аєликанські аужі і смюки, що можуть проковтнути цілий корабель разом з у-сею зааогою і асім добром... Так вірнали коансь бідні люди, та ин-ні Науна й людський досьаід розніяли безоаоротно темні мраки ко-лишніх людських пересудіа.

Поансний образок азятий з старинного орієнтального (східно-го) рукопису Агмада Туского, аложеного дїт тому 800.

водах? Куліш має тут „шнряв” — слово зовсім неясного значіння; інші перекладачі люблять класти тут слово: літав, уиснв ся над водами. Але все се самовільні поправки; гебрійський текст має тут таке слово, яке при ниших нагодах уживається на означення того, як птах сидить на яйцях і вигріває їх (порівняй Мойсеєва книга пята, гл. 32, зач. 11, у Куліша стор. 204; на жаль ціле те зачало у Куліша перекладене зовсім фальшиво, так що не дає ніякого значіння!). Очевидно маємо тут слід такого поняття, що той, хто писав ті слова в зач. 2, уявляв собі божу Ріх як птицю, що сидить на водах первісного океана (Тегом) і вигріває те яйце, з якого мав повстати світ. Таке поняття про початок світа зустрічаємо у різних народів, а особливо у Єгиптян та Фенікійців, найблизших сусідів Жидів; було-б зовсім не диво, як би воно було й у Жидів. Та натуральна річ, що се оповідання не могло знайти ласки у тих кинжників, які пізійше укладали отсю книгу; його викинули і з нього полишився лиш отсей невеличкий слід. Замість тої божої Ріх, що вигріває світ із води Тегом, у зач. 3 вступає ніша творча сила — слово боже.

Варто ще сказати пару слів про ту твердь небеси, яку буцім то сотворив Бог на початку другого дня. Той, що писав ті слова, має очевидно на думці те саме склепіння, яке ми й досі називаємо „небом”, і вірив разом зі всіма старими людьми і з теперішними дикунами, що се справді таке склепіння з якогось твердого кришталю, наистобурчене мов великий дзвін на землю, яка видавала ся йому плоским тарелем. Нині ми знаємо не з ніякої книги, але з простого, щоденного досвіду, що земля зовсім не плоский таріль, а те саме над нею зовсім не ніяка твердь, а рідке

повітре, яке зрештою лише нашому оку до певної висоти видаєть ся снім, а висше, де повітря не стає, воно зовсім темне. Отже й тут маємо очевидно не ніяку обяву божу, не відкрите якоїсь великої правди, а вислів дитячої віри недосвідного чоловіка, який брав на віру те, що бачив очима, не пробуючи сконтролювати сього іншими способамн.

Також не зовсім ясні будуть для теперішнього читача слова 6-го зачала про те, що Бог розділив води на дві половини, одну половину над твердю, а другу під твердю. І тут треба пригадати старе віруванне давніх і многих теперішних нецівілізованих народів, що над тим синім небесним склепінням є велика вода, море не менше від того, що маємо на землі. 10). В склепінню ніби то пророблені декудн вікна і заставки, і коли Бог захоче, велить окремим ангелам, що приставлені до тих заставок, відчиняти їх і пускати на землю дощ. Той сам жидівський письменник, що писав отсе оповіданне про сотворення сьвіта, троха далі, говорячи про потопу сьвіта, каже виразно (глава VII, зач. 11), що „відкрили ся жерела глубини землі, і вікна небесні повідчинювали ся” і почав лити великий дощ. Розумієть ся, що й сей погляд супроти теперішньої науки не має ніякої вартости і мусить уважати ся чисто дитинячим, а не виявою якоїсь божої премудрости.

10) Про усе те читай цінну книгу Люкаса під заголовком: Die Grundbegriffe in den Kosmogonien der alten Voelker, 1893.
А також: Prof. Jensen: Assyrisch-Babylonische Mythen und Epen (шестий том в Шрадера: Keilinschriftliche Bibliothek, 1900.)

Сумерсько-аккадський тип 4.500 літ перед нами.

IV.

ТЕ САМЕ ОПОВІДАННЯ В СВІТЛІ НАУКИ.

Цілу стирту паперу списали оборонці правдивості, щоб внясинти отсе жндівське оповідання про сотворение світа згідно зі здобутками новішої науки і віднайти в ньому глибоку мудрість, яка на тисячі літ перед новішою наукою провиджувала всю правду, але висловила її так неясно та образово, що люди тисячі літ вчитували з тих слів щось зовсім противне. Не треба й говорити, що така оборона божеського походження сеї повісти далеко гірша від простого заперечення. Бо коли той, хто писав першу главу книжки Битія, справді знав, як творилося небо і земля і все живе на землі, то виявляєть ся питання, чи що він писав про се так неясно, що тисячі літ люди не могли розуміти його? Коли справді Бог вітхнувся того письменника і диктував йому ті слова, то яку ціль міг мати Бог дурячи людей? А коли справді

Бог хотів укрити перед людьми тайни початків неба й землі, то яким же способом дозволив їм по стільких і стільких тисячах літ дійти до правди, і то не при помочі диктованих ним самим слів, а власне на перекир тим словам? Одним словом, щоб виправдати давніх попів та рабів, що з різних байок, оповідаць та вірувань склеїли так звані Мойсееві книжки, новочасні богослови та оборонці правовіря не вагають ся ставити самого Бога в дужі непочесім світі.

Тай гляньте лише, як можна погодити те оповідання не то з новочасною наукою, але з простим хлопським розумом! Творення ділять ся на шість днів — смого дня Бог спочиває. Очевидно се було писано вже в таку пору, коли люди ділили час на тижні і мали встанову одини день у тижні спочивати; ту свою людську встанову вони спокійно переносять на Бога і ніби то його прикладом усьвячують свою встанову шабасовання. Ті шість днів у повісті виразно відрізняють ся одні від одного: був вечір і ранок, перший день. Ми тепер сказали би: був ранок і вечір, але у жидів, як може знаєте, день починаєть ся з заходом сонця, отже субота в п'ятницю вечір і т. д. Очевидно, що по жидівському розумінню й при творенні світа обсервував ся сей жидівський звичай — зовсім дитиняче міркування, бо й дитина вірить, що те, що довкола неї, все було і буде так само.

Глядіть далі! Першого дня Бог не творить нічого більше, тільки творить світло і відділює пітьму від світла, немов би се були якісь два окремі тіла, що можуть часом помішати ся! І певно даві Жиди й вірили в те, але ми тепер знаємо, що ані пітьма, ані світло не є жадні окремі тіла, тільки сильніший або слабший рух дрібне-

сеїх частин матерії, що заповниє весь світ. Ми знаємо тепер, що коли раз була в світі матерія, то вже світла не треба було окремо творити, бо виконуючи рух та матерія мусіла світити ся.

Далі бачимо, що хоча Бог першого дня творить світло, але проте перший, другий і третій день минає, а на небі нема ані сонця, ані місяця, ані зір. Вони призначені на те, щоби панувати над днем і нічю, самі появляють ся аж четвертого дня. І що ще цікавіше, вони появляють ся аж тоді, коли вже створення не тільки небо, але й земля, коли на тій землі є суша, а на тій суші виростає зелений, стоять дерева, що мають у собі плоди й насіння. Сказати таку річ новочасному чоловікові, який докладно знає, що без сонця не може появи-ти ся ані суша ані тим менше рослини жите, то він признає се за крайню іїсеїтицію.

Коли вірять рабійському оповіданню з першої глави Битія, то світло старше від неба, небо старше від сонця, а навіть трави, дерева та всякі рослини були швидше, ніж сонце, місяць і зорі. Далі: день і ніч були швидше, ніж сонце й місяць. Далі: птахи в повітрі появили ся швидше, ніж червяки на землі. Далі: Бог створив відразу окремо „худобу“, себто громаду домашніх звірів, а окремо дичину; значить, „худоба“ була на світі швидше, ніж чоловік. Усе се з погляду новочасного природника таї усякого розумного чоловіка не то що не жадна Богом обявлена правда, а прості іїсеїтиї. Все те поясняєть ся хіба тим, що оповідання писав якийсь рабій, що іїколи, як то у нас кажуть, „не бачив, як сонечко сходить“, сидів дні й ночі в своїй цюпі над старими книгами і пильнував лише над тим, аби старі оповідання, пісії, казки

Вавилонський бог Небо.

Статуя найдена в Німруд, тепер в Бритіш Музіум в Лондоні.

зібрати в одну купу, сяк чи так склеїти в одну цілість і поділити на шість днів, щоб доконче на свій святий шабас лишити прогалину.

Ми ще в дальшій оповідаанню вериемо ся до деяких дрібиць сеї повісти, а тепер погляньмо ще троха близше на зач. 26—30, де говорить ся про сотворення людей.

Тут наперед усього впадає в очи ріжниця в способі творення. Всі инші річи й явища творить Бог одним словом, а забираючи ся до творення чоловіка він з разу немов і каже ся з кимось, викладає свій плян: „Сотворимо чоловіка на наш образ і подобу”.

З ким-же то радить ся Бог?

Новіші християнські богослови бачуть у тім місці найстарший старозавітний нятяк на віру в свята Трійцю! Нема що й казати, що такої віри у старих Жидів не було, і що власне ся віра, коли вона зародила ся у християн, була в очах Жидів предметом найбільшого обридженія і причиною найтяжшої ворожнечі супроти християн. Річ поясняеть ся далеко простійше, коли поглянемо на старий Жидівський текст: у цілім тім оповідаанню Бог називаєть ся Ельогім, а се є, як ми вже заявили, число множие від слова Ель, бог. Отже в цілім оповідаанню виступає і ділає не один Ель, а більше їх. Як міг рабін, що певно вірив у одного Бога, написати або хоч пропустити таке оповідання в свою книгу? Се пояснювали всяко, та найправдоподібнійше поясненне таке, що рабіни знайшовши в старих записках повісти з назвою Ельогім, утворили собі такий погляд, що Бога, одного Бога, називаю таким іменем аж до часу Мойсея, доки Бог не виявив йому свого властного імени Ягве. От

тим то й самі рабінн, складаючи по старшим взірцям деякі оповідання, як ось і отсе про сотворення світа, вживали тут сеї ніби то старшої назви Ельогім. Але що ся назва Ельогім не була старшою назвою Бога, се бачимо зараз у дальших рядках другої глави кинги Битія, в другім, відміннім оповіданню про сотворення світа і про рай, де Бог уже називається Ягве. Що ся назва Ельогім не була первісною назвою одного Бога, але що справді тут була мова про многих богів, се бачимо з отсього оповідання про сотворення чоловіка, з отсього натяку на якусь нараду богів (Елів) перед сотворенням чоловіка; потвердження сього погляду побачимо далі, коли дійдемо до розднвлювання тої старо-авнолонської поеми про сотворення світа, яка без сумніву послужила головним взірцем для отсього жидівського оповідання.

Варто зазначити тут ще одну цікаву річ. У зач. 27 говориться виразно, що Бог сотворив відразу пару людий, мужа й жінку. Отже сей оповідач нічого не знає про те, що зразу був сотворений сам мужчина, а потім із його ребра була сотворена жінка. Так само в зач. 28, де Бог велить тим першим людям плодити ся і множити ся, і з того, що зараз потім сей оповідач переходить до вчислювання потомства тих перших людий (диви гл. V, зач. 1, 2) і ще раз з натиском повторює слова з гл. I, зач. 27: „Коли Бог (Ельогім) сотворив Адама, зробив його на образ Ельогім; сотворив їх як мужа й жінку; і благословив їх і дав їм імя „чоловік” тоді коли були сотворені” — з сього бачимо виразно, що сей оповідач не міг оповідати повісти про сотворення Адама окремо від Еви, про їх побут у раю, і про їх первородний гріх. Навпаки, з того натиску, з яким він два рази

повтаряє свої слова про спільне, рівночасне сотворення мужа й жінки, можна би догадувати ся, що він знав оповідання про рай і первородний гріх, але вважав його байкою, якій не слід вірити.

Чи сяк чи так, то все таки ми бачимо тут, зараз на початку книги Биття, дуже виразно ті шви, якими пізніші руки зшивали і склеювали до купи кавалочки оповідаць, що первісно були складані окремо, а навіть подекуди перечли одно одному. 11)

11) Ціне зіставленні літератури й інтересну полеміку в користь старих поглядів знайдете в книзі:

James Orr, D. D.: *The Problem of the Old Testament considered with reference to recent Criticism.* — London 1908, p. p. 193—239.

Чудовища.

"Люди з головами на грудях", — одні з багатьох чудернацьких видочок старинних людей.

Райське дерево.
(The Tree of Life.)

Казка про "райське дерево" або про "дерево життя", або ще інакше: "дерево, що дає знаття доброго й лихого", була дуже поширена серед старинних Вавнаонян. Свідчать про це численні вавилонсько - асирійські різьби, на яких ся прадавня казка зображена в найрізноморднійший спосіб.

V.

ДРУГЕ БІБЛІЙНЕ ОПОВІДАННЯ ПРО СОТВОРЕННЯ СВІТА

Перейдемо тепер до другого оповідання про сотворення світа, що в тій самій книзі „Битія” покладене безпосередно за першим, тм, яке ми оце розібрали. Ось що читаємо там:

Глава II. Зач. 4 (друга половина): В часі, коли Ягве (Бог) сотворив землю і небо,

5. коли ще не було корчів на землі і не повиросло ніяке зїле, бо Ягве (Бог) не спускав дождю на землю і не було люднї, щоб обробляли землю —

6. але залива вибухла з землі і напоїла всю площу поля —

7. тоді утворив Ягве (Бог) чоловіка з пороку з землі, і вдунув йому дух життя в ніздрі; так стався чоловік живою істотою.

8. Тоді насадив Ягве (Бог) сад у Едені, далеко на сході, і посадив туди чоловіка, якого утворив.

9. Тоді велів Ягве (Бог) вирости з землі всякому дереву пишному на вид і приємному до їди,

II.

Райське дерево.

Зрозуміло кожному, що уява старинних Вавилонян задала бечерчи "райського дерева" різним ангелам - херовимам. Подібно і в жидівській казці про "райське дерево" яку Жиди живцем парейняли від Вавилонян, говорить ся: "І вигнав бог з раю (Едену) чоловіка. І поставив на востокі за садом Еденом херовимів з положинними голими мечами обертасами (!) стерегти дорогу до живогого древа." (Перва книга Мойсея, 3, 4.)

і дереву життя по середині саду, і дереву пізнання добра і зла.

10. І ріка починаєть ся в Едені, що наповнює сад; вона ділить ся потім на чотири відноги:

11. перша називаєть ся Пішон; се та, що обліває край Хавілу, де знаходять ся золото;

12. а золото того краю коштовне; там трапля.

еть ся також „бедоляг” (пахуча живиця) і камінь шогам.

13. Друга ріка називається Гігон; се та, що обливає всю країну Куш.

14. Третя ріка називається Гіддекель (Тигр); се та, що пливе на схід від Ашшура. Четверта ріка, се Перат (Евфрат).

15. Тоді взяв Ягве (Бог) чоловіка і посадив його до саду Едеи, щоб управляв і беріг його.

III.

Райське дерево.

Крилаті херувими перед „деревом життя” з староавілонської печатки.

(W. H. Ward: *Cylinders and Other Ancient Seals in the Library of J. Pierpont Morgan*, N. Y., 1909, No. 169.)

16. Тоді дав Ягве (Бог) чоловікови наказ: „Із усіх дерев саду можеш їсти скільки хочеш;

17. але з дерева пізнання добра і зла, з того не можеш їсти; бо в той день, коли з'їси з нього, мусиш умерти на смерть.”

18. Потім мовив Ягве (Бог): „ Не добре, щоб чоловік був сам один; добуду йому істоту, щоб допомагала йому і була відповідно до нього”.

19. Так утворив Ягве (Бог) далі з землі всяку звірину полеву і всіх птахів небесних і привів їх

до чоловіка, щоб побачити, що він скаже на се; і що чоловік скаже до них, саме так мали вони називати ся.

20. Так сказав чоловік назви всім скотам і птахам небесним і всій полевій звірині. Але для чоловіка не знайшов між ними істоти, що могла б допомагати йому і бути відповідна до нього.

21. Тоді напустив Ягве (Бог) дивовижний сон на чоловіка, так що він заснув; тоді взяв із нього одно з його ребер і заповинв прогалнну мясом.

22. А з ребра, що виняв із чоловіка, збудував Ягве (Бог) жінку і привів її тоді до чоловіка.

23. І промовив чоловік: „Отсе нарешті кість із моєї кості і тіло з мого тіла; ся звати меть ся жоною, бо вона взята з мужа”.

24. Тому покидає чоловік батька й матір і пристає до жінки, так що обое роблять ся одним тілом.

25. А обое, чоловік і жінка, були голі й не стидали ся.

IV.

Райське дерево.

(W. H. Ward, op. cit., No. 160.)

Крилатий демон зриває з райського дерева “закааний” овоч.
Рисунок з старинної валлонської печатки.

Як бачите, маємо тут зовсім відмінний образ сотворення світа і зовсім інше оповідання.

Перша річ, що вражає нас тут і чого не знайдете в інших перекладах, се подвійна назва Бога: Ягве і Бог (Ельогім); так стоїть у тих місцях у жидівським письмі. Очевидно первісно стояло тут само імя Ягве, але той, хто приклеїв се оповідання до першого або перше до отсього, силував ся замазати ту різницю і не важучи ся викинути святе імя Ягве, підписував до нього скрізь своє улюблене Ельогім; тому се друге імя, перекладене по нашому, ми поклали скрізь у скобках.

Друга річ, яка мусить кинути ся в очи кождому, хто уважно прочитає отсе оповідання і порівняє його з попереднім, се їх цілковита незгідність і суперечність. Візьміть дрібницю: в першій оповіданню творить Бог небо і землю, в другій землю і небо. Про творення неба одначе в тім другій оповіданню не сказано далі ані слова; можливо, що той хто склеював оба оповідання до купи, вкреслив тут кілька зачал. Далі: в першій оповіданню земля на початку покрита водами і творення починаєть ся від того, що Бог розділює води і з під них показуєть ся суша. Тут натомісь земля, з початку суха, не покрита ані корчами ані зілем, і творення почннаєть ся від того, що з нутра землі вибухає вода і напоєє землю. Виглядає зовсім так, як коли би перше оповідання було зложене в краю многоводнім, мокрім, який часто заливають води, а друге в краю сухім, випаленім сонцем, де вода, дощ являють ся першим услівем життя.

В першій оповіданню ми бачили, що акт сотворення ділив ся на сім день і ночий — друге оповідання не знає того зовсім.

У першій оповіданню сотворені були насамперед звірі, рослини, а потім чоловік; тут навпаки, Ягве творить насамперед чоловіка, а потім звірів.

У першій оповіданню Бог творить відразу пару людей і благословить їх, щоб плодилися і множилися; тут Ягве творить зразу самого чоловіка, потім усіх звірів, а нарешті жінку, і замість благословенства дає їм заповідь загрожену страшним прокляттям (карою смерті).

Здається, не можна й здумати собі двох оповідань про ту саму річ, у яких би в так небагатьох словах була на кожному пункті така повна та явна суперечність, як між оповіданнями про сотворення світа, оповіданнями мов на сміх склеєними в одну цілість. Тут зараз видно добру пробу на те, що було сказано вище, що ціла книга Биття не могла бути написана одним чоловіком, але була склеєна з різних, первісно зовсім окремо списуваних оповідань, і то в такій часі, коли суперечності тих оповідань уже не відчувалися шановними пам'ятками старовни, з якої не випадає що будь уривати або перемінювати.

І в отьому оповіданню маємо деякі темні місця, яких тлумачення не все буває однакове. Коли поглянете до Кулішового перекладу, то побачите там на початку цього оповідання щось подібне, як на початку першого оповідання: зач. 4 (друга половина) і 5 творять одно речення, зач. 6 знов одно окреме, а зач. 7 знов окреме; тимчасом у гебрійській тексті всі чотири зачала творять одно речення. По перекладу Куліша виходить, що акт сотворення dokonується ще в зач. 4. у другій половині, а потім Ягве немов помалу викинує своє твориво; з

гебрейського тексту виходить, що в зач. 4, 5 і 6 малюєть ся стан світа перед творенням, а творча діяльність Ягве починаєть ся аж у зач. 7, сотворенням чоловіка.

Особливо цікаве тут зачало 6, де говорять ся про ріку, що вибухла з сухої землі і напоїла землю. Куліш, як бачите, толкує се зачало зовсім інакше: „Виходила імла з землі і напувала всю верховнну на суходолі”. Лишаючи на боці слово „верховнну”, невідповідне тут, бо значить що нинше, ніж у нас розуміють під снм словом (Куліш хотів сказати: поверхню, а слово значить у нас горн), ми звернемо увагу тільки на ту „імлу”, яка буцімто напувала землю. В гебрейськїм текстї тут стоїть слово, яке лиш раз у тїм місці зустрічаєть ся — „ед”. Для понятя „імла” гебрейська мова має нинше слово. Навпакн, сей „ед” виразно відріжняєть ся від дожджу, якнї спускає Ягве на землю і про якнї була мова в зач. 5. Із усього оповідання виходить, що сей „ед” було щось таке, чого не сотворив Ягве, що було перед сотворенням. Тільки пізнійше рабїни-талмудисти підсунули йому толкованне: хмара, — толкованне зовсім хибне, бож ані хмара без дожджу, ані мла не в силї напоїти землю.

Ще пару слів про чотирн рікн, що буцімто впливають із Едена 12). Опіраючи ся на зач. 10—14 сей главн людн довгі вікн старали ся віднайти місце, де лежав рай, покн нарешті не переконали ся, що таке пошукуванне не веде ні до чого. Тільки дві рікн, названі в сьому оповіданню, пливуть і досн: Гіддекель, по вавилонськн Ідеклят, по

12) Про Еден, місце біблійного раю, читай:
Jastrow: Aspects of Belief and Practice in Babylonia and Assyria, 1911.

бактрійські Тігра, по грецьки Тігрис, і Перат, по вавилонськи Пуратту, по грецьки Евфарт. Обі ті ріки справді випливають із одної гори, плінуть з разу в різних напрямках, потім рівнобіжно, і сходять ся нарешті до купи в самім вступі до моря. Та при їх жерелах даремно було би шукати двох інших рік названих у письмі сьвятим, а також країв Гавіля і Куш. Гавіля в інших місцях і писаннях, се назва Арабії, відки до Жидів доходило найліпше золото, а Куш, се Етіопія, край положений у Африці, на південь від Єгипту. Як бачимо, географічне знання того, хто писав отсю повість, було дуже недокладне і бачити в такім баламутстві якусь Богом объявлену правду, твердити, що підчас потоку сьвіта ріки Пішон і Гігоні шезли, а краї перемінили ся, нема ніякої підстави 13).

13) При читанню сього уступу приглядайте ся пильно нашій мапі.

Вавилонсько-ассирійський жовнір
перепливає ріку на козячій мішку надутім воздухом.

Боротьба бога Мардука (Меродаха) з Тіямат.

VI.

ІНУМА ІЛШ

або

Старо-вавилонське Оповідання про Со- творення світа.

Уже давно, перед відкопанням та відчитан-
ням старих вавилонських та асирійських писань
було відомо, що у Вавилоні і Ассирії були
святі писи та повісті багато де-в-чому близькі до
біблійних. Півтретяста літ перед Христовим рі-
здом вавилонський жрець Бероз (по грецьки Бе-
розос) написав був докладну книжку про Вавилон, у
якій особливо розповідав про вавилонську релі-
гію, і подав також в перекладі на грецьку мову
вавилонські оповідання та писи про створення
світа. На жаль, Берозова книжка не дійшла до
наших часів; із неї заховали ся лише невеличкі
вривки, які наводили в своїх писаннях иньші, пі-

зійші письменники. Особливо сляний філософ Дамасцій у своїй книзі „De primis principijs” (про перші початки) 14) заховав нам ось яке оповідання:

„Вавилоняни переходять мовчанням (іїби го не вияслюють зовсім) початок усіх річий, але приймають дві первісні сили: Тауте і Апасон, роблячи Апасона мужем Тауте, а сю називають матіррю богів. Її одиникий син — Мойміс, у якому я бачу духовий образ усього сьвіта, що повстав із обох первісних сил. Далі з них повстало нове покоління: Ляхе і Ляхос, а потім третє — Кіссаре і Ассорос. Від сих потім трое: Амос, Іліль і Аос. Син Аоса і Дауке був Бель, у якому вони бачуть творця всього сьвіта.”

Довгий час не знали вчені, що зробити з тим оповіданням, чи вважати його правдивим, чи може пустою видумкою пізних письменників. Аж у ХІХ. віці, коли почали розкопувати старі руїни Вави-

14) Докладно: *Quaestiones de primis principijs* (Питання про перші початки) (ed. J. Kopp, Франкфурт н. М. 1826, стр. 384).

Ще докладніше: — Березове оповідання заховалось посередньо через Олександра Полігістора з Мілету (жив яких 80 літ перед Христовим Різдвом) і згаданого Дамаскіоса (або Дамасція), що був останнім учителем неоплатонської філософії в Атонах аж до закриття Академії імперем Юстиніаном 529 р.

Переклад на англійську мову найдете в: *Cory, Ancient Fragments*, p. 58, і *Zimmern, Keilinschriften und das alte Testament*, pp. 488. seq.

Грецький текст найдете перепечатаний в: *L. W. King, The seven Tablets of Creation*, London, 1902, т. I. стр. XXXIII, і XLV. (Оповідання Олександра Полігістора наведено Евзєбієм в першій книжці його „Хронікон”.)

Вкінці годить ся справити, що проф. Ястров ідентифікував атенського Дамаскіоса, що жив в шестому столітї до Христового Різдва, а Ніколаосом в Дамаску, грецьким істориком, що жив в другій половині першого столітї до Христового Різдва. — Пор.: *Jastrow, op. cit.*, стр. 85. — Належить одначе вважати, що Ніколаос в Дамаску написав 144 книг Всесьвітної Історії, яку почав іменно історією Вавилонії і Асирії.

лона, Нініве та інших міст передньої Азії, коли по-
 віднаходили в руїнах дуже стародавні письма (на 2
 й 4 тисячі літ перед Христом) і навчилися відчиту-
 вати та толкувати їх, виявилися також оповідан-
 ня Бероза та Дамасція. Між іншими прастарими
 пам'ятками письменства віднайдено також цілу ва-
 вилонську поему про створення світа, списану на
 сімох глиняних табличках стародавнім, так званім
 клиновим письмом 15). Правда, ті таблички, що
 довгі тисячі літ лежали в землі під руїнами палати
 асирійського царя Ассурбайіпала, віднашлися
 потовчені і сильно ушкоджені; багато слів і віршів
 пропало, з інших лишилися хіба шматочки; та
 все таки з того, що лишилося і відчитано доси,
 можна мати досить новий образ того, як вигля-
 дала ціла поема. По її початкових словах її назива-
 вают у науці „Інума іліш”.

Подаю тут у перекладі важливіші місця тої по-
 еми, в якій крім її уривковості доси ще багато не
 виявлено:

Перша табличка.

1. Коли в горі не звалося ще небо,
2. земля з низу не мала ще імення;
3. коли Апсу, найперший, що їх сплотив,
4. і хаос Тіямат, мати їх обоїх,
5. змішали свої води до купи;

15) В давній поемі в старовавилонській мові і в англійсь-
 кому перекладі словний англійський учений I. W. King в двох то-
 мях під заголовком: *The seven Tablets of Creation or the babylonian and assyrian legends concerning the creation of the World and of mankind. Vol. I.—II. London, 1902. (Luzac's Semitic Text and Translation Series, Vol. XII & XIII.)*

При писанні своєї редакції лек. Ів. Франко вгаданого ана-
 менитого твору не мав під руками.

Старша література до 1902 р. зібрана докладно в передмові ага-
 даного твору King.

**Сім Таблиць Сотворення.
(The Seven Tablets of Creation).**

**"It is undoubtedly the most important find dealing with
Babylonian religion that has as yet come to light." — Myths
and Legends of Babylonia and Assyria by Lewis Spence F.
R. A. I., London, 1916., p. 71.**

**Найдені в рукопису славної бібліотеки цара Ассурбаніпала в
Нініве а тепер в Бритіш Музею.**

6. і поле ще не утворило ся, ані лугів не було видно,
7. коли з богів ніхто ще не почав ся,
8. ніхто не мав імення, доля не судила ся,
9. тоді були утворені боги, у самому (небі),
10. повстали перші Лягму й Лягаму (...)
11. Віки мниули (...)
12. Тоді були утворені Аишар і Кішар 16), а над ними (...)

Дальша частина таблички викрешена так, що крім кількох розрізнених слів не можна відчитати нічого. Та вже сей початок цікавий для нас тим, що potwierджує оповідання Дамасція і дає можливість відчати вавилоиські імена названих ним божищ, та їх значіння. І так Дамасцієва Тауте, се очевидно Тіямат, „прамати” всіх річок і заразом вода; її муж, „найпершній, що сплотив усе”, Дамасцієв Апасон, по вавилоиськи називається Апасу, і також значить первісне море, океан. Але назва Тіямат — се не що инше, як та Тегом, та первісна вода, яку ми бачили в жидівським біблійним оповіданню. В Біблії вона стоїть як щось неясне, одинісний раз, як позичка з далекої чужини; тут у вавилоиській поемі про ту Тіямат говорить ся багато, описується її докладно, — так і видно, що не Вавилоисць узяв її з Біблії, де про неї крім не вразної згадки її назви не знають нічого і тільки але той, хто писав біблійне оповідання, чув вираз якийсь неясний відгук вавилоиської поеми і втягнув його в свою повість.

В тім першій уривку першої таблички не згадується нічого про первородного і єдиного бога Апасу й Тіямат, якого Дамасцій називає Мойміс, а вавилоиська поема далі Мумму; в знищених усту-

16) King, op. cit., том I. стр. 3—5.

пах говорило ся очевидно про утворення дальших богів. На обороті тої самої таблички маємо вже шматочки дальшого оповідаання, як найстарші, первісні боги, Апсу й Тіямат і їх сини Мумму сердять ся на молодших, що силкують ся забрати власть у свої руки 17).

35. Апсу відкрив свої уста й мовив,
36. рік слово до величньої Тіямат:
37. „Що духу переплутаю їх шлях,
39. і знівечу їх дорогу.
40. Нехай затихне голос їх і горе їм буде”.
41. Коли Тіямат почула се,
42. кинула проклятем і мовила:
45. „Що духу вирушимо проти них,
46. Щоб їх шлях був непрохідний!”
47. Відповів Мумму до батька свого Апсу,
48. згодив ся послушний на його раду:
49. „Нумо, розвідаймо їх дорогу!
50. швидко воиа заплутветь ся, стане як ніч”.
51. Коли почув се Апсу, засяло лице його,
52. бо думав лихо богам, своїм первородним.
53. Як лев розсердив ся, як...
54. його коліна тремтять, голова хитаєть ся
55. від зла, яке надумали своїм первородним 18).

На третім стовпці тої першої таблички, дуже знівеченим, говорить ся про те, як Тіямат готуєть

17) Порівнай:

Skinner: Genesis, стр. 16, 2.

Driver: Genesis, стр. 28.

King: The seven Tablets of Creation, стр. XLIV seq.

Jastrow, Hebrew and Babylonian traditions, стр. 106—107.

18) Певніші стрічки не годять ся в подробицях в перекладов згаданого англійського ученого Кінга, та як лишало їх в оригінальову виді, так як над Франковий переклад надаєть ся кращим від англійського.

Пер.: King, op. cit., том I., стр. 7—11.

Старовавилонський "ангел".
(Ріба з Куьнджік, після Делрда).

ся до бою з богами, творить одинацять страшилищ — ящірок, драконів, велетнів, скажених псів, гадюк, чоловіко-скорпіонів і кладе над ними начальника Кінгу:

І дала йому таблички судьби, і поклала їх йому на груди.

138. „На, і нехай твій суд незмінний буде, що вийде з твоїх уст, най стоїть міцно”¹⁹).

Друга табличка.

Про сі приготування чує Аишар і кличе свого сина Ану. Він зразу радить йому поспробувати переговори:

73. „Мій сиу, Ану, сильний і могутній,

74. великий в силі, в нападі незломний,

75. іди до неї, стає перед Тіямат,

76. най не палає так її утроба,

най її серце віддихне вільнійше.

77. Вона уперта, слухати не любить, —

78. промов до неї, най затихне трохи”²⁰).

Ану йде до домівки Тіямат, але не може розмовити ся з нею і вертає назад. Тоді виступає представник наймолодшого покоління богів, Мардук, син Еа:

? Коли почув батьківську мову Мардук, урадувалось його серце дуже

132. й таке сказав до свого батька слово:

133. „О пане боже, доле всіх богів великих,

134. коли я маю справді як ваш местник

135. устати і подужати Тіямат

136. і вас снасти, то і всі ви стаяйте

довкола мене, давайте мені долю

поміж усіми вами найзначнійшу!

19) Ibid., стр. 21.

20) Ibid., стр. 31.

137. Коли всі ви у божеській палаті
у radoшах сидітимете вкупі,

138. нехай я сам, як лиш отворю рота,
замісто вас усьому суджу долю.

139. Що я зроблю, иай те без зміни буде,
що я поставлю най те не зхитнеть ся,

140. що я скажу, най буде невідкличне". 21)

Се значить, за свою боротьбу з Тіямат Мардук, один із наймолодших богів, жадає для себе становища найвисшого, верховного бога. Побачимо далі, яке се мало значінне.

Третя табличка.

Почувши се Аишар посилає свого післанця Гагу до найстаршого богів Лягму і Лягаму, найстарших після Анасу й Тіямат, і просить у них таблиць судьби для Мардука.

125. Як Лягму й Лягаму почули се,

126. то крикнули: „Ой лишеенько!" Що сталось!

127. Що там змінило ся, що воии бють ся?

128. Не розуміємо, що виробля Тіямат".

129. І підняли ся, рушили в дорогу;

130. усі великі боги, що судять долю,

131. усі пішли до Аншара на раду,
заповнили весь дім його широкий,

132. і цілували одні одним лиця,
і всі збирались у одну громаду.

133. І говорили, сіли до пиру,

134. і їли хліб пшеничний, пили вина.

135. і мощ солодкий відмінив їх думи.

136. А як уже до п'яна напили ся,
як тіла їх роздуло від напою,

137. тоді найшла на них велика втома,

21) Ibid., стр. 37.

Боротьба демонів - чортів.
(З Куянджік.)

Як бачимо — віру в чортів, і взагалі в усіх "злі духи" за-
дичує жидівсько - християнський світ також старинним Вавило-
нянам.

запаморочив хміль їх ясні мисли,
138. Тоді то Мардуку, своєму внуку
і местнику воин судили долю 22).

Четверта табличка.

Боротьба бога Мардука з Тіямат.
(Morgan Collection, No. 154.)

Відтиск старовавилонської печатки, що являє ся новим свідоцтвом невеликого поширення серед Вавилонян старинної казки про боротьбу прабогів а чудовищами, якої відгомін стрічаємо опісля в аналогічних (подібних) казках старинних Греція, а там Жидів і християн (боротьба бога а "неслухняними" ангелами й стручення їх до Тартару або пекла).

Широко описуєть ся церемонії, як боги в пинім стаї роблять Мардука верховним богом, та ми пропускаємо сей опис і переходимо до того, як Мардук готуєть ся до бою з Тіямат і її військом. Боги дають йому непоборну зброю і говорять:

31. „Іди, відріж жите ти від Тіямат,
32. иай кров її вітри знесуть у безвість.”
33. Коли оттак боги батьки судили незміниу долю Мардукови Белю,
34. бажали ще йому в дорогу щастя.
35. Віи лук зігнув, щоб був йому за зброю,
36. і спис зострив, щоб мав в руці оруже,
37. і булаву тижку взяв у правицю,
38. повісив з боку лук і сагайдак.

22) Ibid., стр. 57.

39. Перед собою блискавку зробив він,
40. огнем жеручим наповнив все тіло.
41. Обставив сіти, щоб у них зловити
Тіямаг праматір...
42. Обставив сіти на всі штири частини,
щоб не могло ніщо втекти від нього,
43. на південь, північ і на схід і захід,
під бік їй сіть поставив від усюду,
дар батька свого Ану.
44. І сотворив злий вітер, гурагана,
45. і бурю й слоту, четверякий вітер,
і вітер, що ніхто догнати не може.
46. Тих сім вітрів, що сотворив, пустив він,
47. аби розбурхали Тіямаг, маму.
48. Підняв господь ту бурю, свою зброю,
49. і сів на віз, незломний твір страшний,
50. запряг до нього четверню свою
і заховстав летючі, дивні коні.
З зубів їх бризька піна їдовита;
вони скидати вміють і топтати,
безстрашні в битві і страшенні в бою...
57. Одяг господь на себе страх, погрозу,
58. і голову покрив нестерпним блиском.
59. Подався в путь, держав дорогу праву
60. туди, де мати Тіямаг стояла,
туди звертав лице своє.
61. В устах держав він зіля заклинання
62. і спис узяв праницею міцною.
65. Зблизився пан, поглянув бистрим оком
аж у цустро праматері Тіямаг,
66. поглянув нильно на її любимця,
на того Кінгу... Як на нього глянув,
нсі думки у нього помішались,
70. і ум його зломан ся, розвизались
його нсі вчинки...

71. Тіямат же карку не похилила,
72. ригнула з повних уст йому зневагу:
73. „Чи то тебе боги отак шаюють?
74. Перед тобою устають, як входиш?
Свої місця покинули почесні,
а на твоє найнизше поставали?”
75. На те підняв господь велику бурю,
76. і мовив так до лютої Тіямат:
77. „Ти превелика, що зиялась високо,
78. що серцем загоріла ся до бою
з великими богами...
Ти прокляла своїх дітей, а моїх
батьків, зиснавиділа їх...
81. Коханцем своїм ти зробила Кінгу,
його звільнила від законів божих;
84. богам, моїм батькам, ти зла бажала,
їм призначила ти всю злобу.
85. Ану тепер шикуй своє все військо,
держи на поготові свою зброю!
86. Сій! Я і ти поборемо ся зараз!”
87. Коли почула ті слова Тіямат,
88. зробила ся воиа мов божевільна,
89. мов без ума, і крикнула страшено,
90. аж до коріня затремтіли разом
91. всі кости в неї. І проговорила
закляте чародійське, кинула
92. слова віщуиські. Тай боги, що в битву
готовились, заклили свою зброю.
93. Ось виступили Тіямат-прамати
і всевідущий між богами Мардук,
94. до бою стали, вирвались до битви.
95. Та пач простяг свою грізну правницю
96. і обкрутив її своєю сітю,
і гураган, що був за ним як служка,

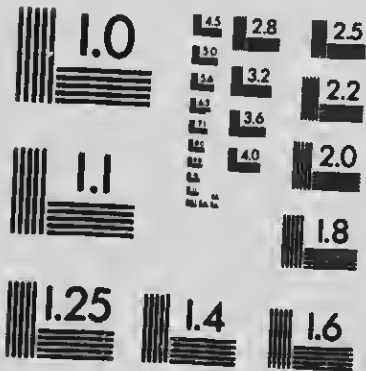
Полуденно західний вітер.

Так уявляли собі старинні Ваавлоняни демона подуденно-західного вітру, що падає Вавилонію огняною спекотою, віючи з розпалених на сонцю анжин сусідної арабської пустині. Від староаввонського демона до жидіасько-християнського чорта, як бачимо, ніже не далека дорога...
(Бронзовий оригінал переходує са а паризьким музею Лувр.)

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street 14609 USA
Rochester, New York
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

97. пустив наперед себе. Ось Тіямат
свою пащеку розняла як могла,
98. та він впустив до неї гурагана,
щоб їй не міць була уста замкнути.
99. Він обтяжив живіт її бітрами
невтишними, що серце в ній колотить,
100. і не дають уста її замкнутись.
101. Тоді він спис у нїз, прошиб живіт її,
102. розтяв нутро її, розпахав серце,
103. сироміг її, жите її знівечив,
104. звалив її як труп, сам слав на ньому.
105. Оттак убивши Тіямат, привідою,
106. він розполошив і її все військо,
розбив їх лави; задріжали разом
боги, що вибрали ся їй на поміч,
і всі, що йшли її сторонниками.
Вони злякались, рушили на втеки,
тил подали, жите своє спасали;
110 та тут вони попали ся у сіти,
що їх обціпили — втікати годі.
Він їх обціпив, поламав їх зброю,
у сїть закннув, обмотав в тенета,
аж своїм рсвом світову безодню
вони сповнили. Впав на їх хребти
бич його гиїву, і в темниці темні
115. замкнув на віки. Однацять творів,
що бігли з нею, мов чортів громада,
начинені жахом...
він шурами опутав, сили їх
зв'язав, їх опір бгав собі під ноги.
І Кінгу, що був вслетень між ними,
120. він поборов...
і видер в нього таблиці судьбові,
своєю запечатав їх исчатю,
собі за пазуху поклав їх.

- Отак зборовши і розторощивши
всіх ворогів, противників страшних,
125. він привернув Аншара нерховладу
і осягнув весь намір Нугдїмуда,
могутій Мардук. На богів побитих
вложив тяжкі, нерозривні окови,
і повернув до вбитої Тїямат.
І став господь на груди тїї Тїямат,
130. і розколов її череп безпощадним
своїм небесним бердишем, розрізав
крававі жили, й кров її віддав
вітрам північним занести у безвість.
Се бачучи батьки його зраділи,
кричали втішно і веліли дари
йому зносити.
135. Тоді спочив господь, оглянувши
той трун Тїямат, кадовб розділив,
і сотворив із нього дивне діло.
Він розділив його на дві частини:
одну частину підійняв у гору,
зробив із неї кришку — синє небо,
засунув ретнзь і поклав сторожу
140 і наказав їм води не пускати.
Сам обійшов він небо і оглянувши
усі місця, став против океану,
против оселі того Нугдїмуда,
А зміривши глибокїсть океану,
145. побудував великий дїм Енар,а,
поклав поверх небесного склепіння,
щоб Ансу, Бель, Еа жили у ньому. 23)

Із дальших табличок лишилися дрібні шматочки. З них довідуємося, що на п'ятій табличці описувалося подрїбно сотворення світа, а власне сонця, місяця й звїзд. Із шестої таблички, де

23) *Ibid.*, стр. 61—77.

говорило ся іменно про сотворення звірів і людей, знайдено поки що два відривки, в яких оповідається як Мардук творив людей:

1. Почувши Мардук сю богів промову,
2. задумав сотворити ще штучнійше.
3. Розкрив уста, сказав до бога Еа,
4. відкрив йому, що у нутрі надумав:
5. „Візьму я кров, і кість я утворю,
6. і зроблю чоловіка, щоб він був (...)
7. сотворю чоловіка, щоб замешкав (землю),
8. аби встановилась служба богам, й щоб будувалась їм святиня. 24)

Як бачимо отже — шеста табличка для нас найінтересніша іменно тим, що вона подає нам старовавilonський переказ про сотворення людей. Подібність того переказу з біблійною казкою є очевидна.

І так вже з перших слів шестої таблички довідуємо ся, що сотворення чоловіка уважав Мардук вершком свого акту творення, зі всім так само як і Ельогім творить перших людей в жидівській казці. Навіть нарада Ельогім перед сотворенням чоловіка, про яку коротко згадує книга Битія, мала собі далеко докладніший вірєць у вавилонській поемі. Що Мардук сотворив чоловіка з глини замішаної кровю, і то своєю власною кровю, се оповідає й Бероз говорячи, що він відрізав собі голову, своєю кровю замінив глину, і з неї сотворив чоловіка.

Преінтересним являється в старовавilonському оповіданні причина сотворення чоловіка. І так ми довідуємо ся з шестої таблички, що Мардук вислухавши думку інших богів постановив сотво-

24) Ibid., pp. 87-80.

рити чоловіка тому, щоб „встановилась служба богам, й щоб будувались їм святині”.

Інакше й не могло бути! Як бистроумно за- примічує в одному місці проф. Ястров,—Вавило- няни сотворили собі богів на свій образ, та тому й приписували їм усякі людські прикмети й потреби. Вавилонські боги мають жінок-богинь й плодять дітей. Вони є царями, але як такі вони не лише мусять мати царства, але й сотворіння, щоб їм служили, та складали жертви. Бо і який кому хосен бути богом, а не мати вірних, і святинь, в яких приносилось би жертви? З відтиля се і пі- шло, що діточа уява старинних Вавилоняи подала причину сотворення людий „службу богам й бу- дованне святинь”.²⁵⁾

Та — як знаємо — таких самих „мудрців” учать попи нелїтних дітей по нинішний день. По думці попів чоловік ще й ний живе лише на тее, аби „богови служив (т. е. попам усю свою керва- вицю давав), а по смерти царство боже собі за- служив”. Зівсім так само як перед 4-6 тисячами лїт в старинній Вавилонї.

Сема табличка поеми кінчить ся величанням бога Мардука: тут знов коротко перечисляють ся його діла, побороєне Тїямат і сотворенне свїта з частий її трупа, а про сотворенне чоловіка кажеть ся так:

29. Той, що людий сотворив, щоб спасти їх,
30. милосерний, що годен давати жите;
31. хай живуть і не забудуть ся його слова
32. в устах чорноголових, творів рук його.²⁶⁾

Що й инші частини біблїйного оповїданія про сотворенне свїта мали собі взірці в вавилонських

²⁵⁾ Morris Jastrow, Jr., Ph. D.: Hebrew and Babylonian Traditions, New York, 1914, стр. 83—84.

²⁶⁾ King, op. cit. pp. 97-99.

Глиняна табличка з бібліотеки царя Ассурбаніпаля.

Природна величина.

Містить закінчене акафісту до Божої Матері Істар, й бібліотечний знак (печатку).

переказах, на се маємо доказ у однім уривку вавилоноської вірші, мабуть неалежиної до поемн „Іну-ма іліш”, де говорить ся ось що:

Іколи всі боги зробили сей світ,
збудували небо, поклалн землю,
сотворнли істоти з жнвою душею.
худобу полеву, звірів по полях — 27)

Як бачимо, навіть те розріженне звірія від худоби, на яке ми звернули увагу при розборі першого біблійного оповідання, було вже у Вавилонояи.

Старовавилонська Матір Бога Істар.

Зверніть увагу на маленького “Божого Сина” на руках богині.

Отся поема, зложена певно на пару тисяч літ перед наансаиєм тзв. Мойсеевих кииг, вводить нас у той замерклий світ народних вірувань та оповідань, які прннесли з собою Гевреї до Палестини і з яких помалу, протягом довгих віків, виробила ся віра в одного бога. Мойсееве Битіє стоїть, можна сказати, на другім кінці того ряду: вавилонський Мардук став уже одним Богом, біблійним

27) Ibid., стр. 123.

Ельогім (одиночне число Ель, вавилоцьке Ілю, означення всякого бога). В першій жидівській оповіданню бачимо ще глухі згадки про боротьбу тнх Ельогім з первісним океаном — Тіямат-Тегом, але всі подробиці тої боротьби забуті або вмисно відкинені тим, хто списував оповідання, а Ельогім творить світ самим своїм словом.

Не треба одначе думати, будьто би повисше старо-вавилонське оповідання про сотворення світа було одиноким. Подібних казок знали старинні Вавилоняни більше, й кілька з них заховалось в згаданих вже нами старовавилонських табличках по нинішній день. Одно особливо старинне, старовавилонське оповідання про сотворення світа, рай та потоп, відкрив недавно Др. Аріо Пибель в іппурській колекції табличок, що переховують ся в Пенсільвенському Університеті. В колекції ж університетського музею в Філадельфії найшов Г. А. Бартон інтересне старовавилонське оповідання про сотворення чоловіка та про початки рільництва і культури взагалі. А дальші нахідки не виключені!

Усе те будить серед учених люднї усього світа незвичайне заітересованнє й являеть ся проречистим виясненнєм старої загадки, чому то в старожидівських казках про сотворення світа, захованих в старожидівських „святнх” книгах, находимо аж два, в многих точках противорічні собі оповідання.

Серед так великого багатства казок про сотворення світа та старинного Вавилона закружлялось в голві неодиного старожидівського рабїна. Алеж бо й серед Жидів переходило з уст до уст чимало таких самих казок. Лише, на жаль.

з них заховалось по нинішні часи дуже мало. 28)
 В кождім одначе разі належить зазначити, що глядячи загально — старовавнильонські оповідання про сотворення світа являють ся в повнім значінню слова "nature myths", з дуже блідою спірітуальною (духовою) закраскою. Що правда — чоловік сотворений з крові і кості богів, отже й вказано, що жнте походить від богів, та що чоловік стоить вище звичайних звірів. Та вжеж призначення чоловіка дуже обмежене: він має служити богам й будувати їм святинні. Се все. І се є останнє слово в поглядах вавнильонсько-ассирійського світа на становище чоловіка в природі. Безмежно більше духової закраски надали тим самим старинним казкам Жиди, у своїх перерібках 29).

28) Про сказане повніше гляди: агаданий твір професора Лестрова, стр. 95 і дальше, та А. J. V. XXI, 1917, pp. 571—597, і P. A. Ph. S. LVI, 1917, pp. 275—280. Jastrow, op. cit., стр. 98—99.

29) Jastrow, op. cit., p. 130—131.

Царь в уряді архієрея.
 (Ассирійська різьба.)

Богиня Алена в боротьбі з гігантами.
(Після старинної грецької різьби з Пергамон.)

VII.

ЖИДИ ПЕРЕИНЯЛИ СВОЇ КАЗКИ ВІД ВАВІ- ЛОНЯН І ИНШИХ СУСІДНИХ НАРОДІВ.

Питає про те, хто сотворив світ і хто зробив усе те, що є довкола нас, належить до найперших питань, які завдає собі людська дитиняча думка, і на які шукає відповіді. Розуміть ся, в таких справах тисячу раз легше завдати питання, як відповісти на нього. Дитиняча людська думка відповідає на таке питання дитинячим способом: те що бачить довкола себе, переносить на весь світ і на його початки, уявляє собі творця світа як майстра, будівничого, тільки обдарованого більшою силою від будівничих людей. Увесь світ, се величезний будинок, поставлений на взірць земних будиноків. Єгиптянин, що привик був будувати квадратні піраміди, храми, гробниці, уявляв собі також землю величезною квадратною

будівлю. Тойже Єгиптянин, що привик бун робити, чородну посуду з глини на гончарським точилі, чиняв собі свого бога Хнуму, як він на гончарським точилі виліплював з глини світ у виді великого яйця, або на такімже точилі виліплює з глини пару людей, — і ми бачимо сїй єгипетський образ перенесний живцем також до єрнго біблійного оповідання про сотворення світа. І взагалі історія всіх релігій показує нам наглядно, як чоловік на кождім ступіні свого культурного життя творить собі богів на образ і подобу своїх власних ідеалів. З часом, коли культурне життя підіймаєть ся на вишій ступінь, коли дух людський міцніє і бере перевагу над тілесною, матеріальною стороною, також понятє про Бога робить ся вище, більше духове. Тоді старі, грубі оповідання про бога-тєсю, бога-гончара або бога-коваля перетолковують ся инакше або забувають ся, а їх місце займають иньші, про бога-войовника, бога-царя, бога-праводавця, а далі доходить і до найвишого — бога-чоловіколюбця, бога-спасителя.

В жидівських, біблійних оповіданнях про сотворення світа, які ми розібрали вище, сїй перехід затемнений і полишив по собі лише невеличкі сліди, такі як сидженне духа божого на водах, як згадка про вдихання чоловічого духа в ніздрі, про винимання його ребра. Та над усіми тими дрібницями панує величій образ Ягве, всемогучого бога що заслонив собою особи вавилонських та єгипетських божеств, які колись виступали як творці світа.

Далеко виразнійше видно сїй перехід від пернісних до новітших богів у вавилонській поемі і для того ми ще на хвилю вернемо до неї.

Посма малює нам первісний стан світа перед

Грецький бог Зевес в боротьбі з титанами.
(Після старинної грецької різьби з Пергамон.)

Подібно як Вавилоняни вірили і Греки в дві первісні божеські сили — Ураноса і Гаю (т. є. небо і земля), що сплюндрили страшенний рід великвнів й чудовищ, або так званих титанів, цильопів й гекатонхейрів. Опісля одня з синів Ураноса і Гві, Зевес, починав з богвми й титвнами боротьбу, так звану "титномахію". Побідний Зевес скидав побіджених богів-ангедіа до пекла або до "твртару", й стаа володарем-богом усього світа в спілці з двома своїми братвми: Позейдоном і Гвдесом (божеськв трійця: Зевес—бог неба і землі, Гвдес—бог підземля, в Позейдон—бог моря). Панованне грецької "тріїці" повалила незбаром жидівсьво-християнська трійця, яка— як вілмо — "пвнує" по нинішній день.

творенням, те що в Біблії названо Тогу-вабогу, отже первісний океан, із якого з часом уродили ся покоління ииьших божищ поки дійшло до сотворення нашого видимого світа. Можемо догадувати ся, що всі ті темні та дивовижні божища повстали в фантазії людей на пів диких, що жили безладно по лісах та полях і не знали над собою ніякого порядку, ніякого закона крім страховищ непере-можної природи — моря, повені, грому, щор року, сонця, дня і ночі. Перехід від того первісного стаю до культурного життя був дуже повільний, тревав довгі тисячі літ і доконував ся серед стра-шної боротьби між людьми. Се переносить уява пізнійших люднй і на небо: перехід від первісного, невпорядкованого світа до нашого довершаєть ся при помочи страшної боротьби молодших богів супроти старших. Се бачимо у всіх старинних мітольогіях: у Єгиптян у оповіданнях про війну Озіріса з Тифоном, у Греків у оповіданнях про війну Зевеса з Кроносом, Зером або й Атени з гігантами (велетнями) і т. д.

Та що найцікавіше для нас у вавилонській поемі, се те, що при творенню світа виступає на перше місце Мардук, наймолодший із богів. Се на-водить нас на дуже важний історичний слід. Мар-дук був богом Вавилону. До недавна ми не знали початків історії того міста і для того й значінне ви-ступу того бога не було нам ясне. Та тепер із нововіднайдених написів відомо, що Вавилон не був першою колискою людської цивілізації і ста-ровавилонської держави; що були над долішнім Евфратом міста, які многі сотки, а може й тисячі літ перед Вавилоном мали вже свою цивілізацію і свої святи оповідання. До таких міст належалн головно міста Ур, Ерех, Ніппур, Еріду; кожде з них

мало також свого місцевого бога. Пізійше, коли з тих міст утворила ся одна держава, злучено також їх окремих богів у одну божеську фамілію. Між богами тих найстарших міст нема Мардука, але в Ніппурі був обожаний Бель. Пізійше, на яких 2000 літ перед Христом, Вавилон під проводом свого великого царя і законодавця Гаммураб³⁰⁾ робить ся столицею великого царства, і його місцевий бог Мардук, „наймолодший бог“, так само як Вавилон був наймолодшим між великими містами, робить ся паном над старшими богами. Цікаво, що з його іменем звязуєть ся нерозлучно імя ніппурського бога Бель, — видно, що Ніппур стояв в тіснім союзі з Вавилоном, і можна догадувати ся, що те, що повідаєть ся в нашій поемі про Мардука, відносило ся колись до Беля, що первісно був окремим богом від Мардука.

Як виглядали старші, передвавилонські оповідання про Бєля і сотворення світа, ми поки що не знаємо; можливо, що ще удасть ся відкопати деякі їх остатки в великих руйновищах тих пра-старих міст південної Вавилонії. Тепер знаємо тільки, що наведених вище поема про сотворення світа і багато інших релігійних віршів та оповідаць були зложені в Вавилонії. Певна річ, що автори тих віршів користували ся давнішими, передвавилонськими повістями про ріжних місцевих богів, але не менше певне й те, що вони робили в них значні зміни, надавали їм нове значіння, щоб

30) Про того царя була вже у нас згадка. Він царював, як вже нам відомо, більш як 2000 літ перед Христовим Різдом, й пам'ять про того великого царя була жива серед старинних Жидів. Свідчать про те самі „святі“ жидівські книги, в яких Гаммурабі згадуєть ся під іменем Амрафела, царя Силеврського (Шілар-Вавилон) — Пор. Перша книга Мойсєєва, 14, 1.

Старинний переказ робить Гаммурабія - Амрафела сучасником Авраама.

усюди вивнісшти свого національного бога, Мардука.

Як бачимо — політнка грала значну ролю не лише в творенню людських відносин і законів, але також у творенню небесних богів.

А на закінченне іще одна увага.

Відома річ, що після старожидівських вірувань Ельогім творив світ шість днів, а сегого відпочивав. Тепер же знаємо, що старовавilonські перекази про сотворення світа були списані на сімох табличках. Що тее містичне число табличок мало також свій вплив на „сім днів” старожидівської казки про сотворення світа, се не улягає сумнівови. На тее й звернули учені свою увагу 30).

31) Пер. King, op. cit., стр. ХСІ—ХСІІІ.

Старо-вавилонський храм.
(Після різьби в Кушиджі.)

Халдейська мапа світа.

Відомості старинних Вавилонян про асмаю були дуже скуті, однак їхня астрономічне знання будить ще нині наше зачудовання. Правда — побільшаючі шкля були Вавилонянам незнані, однак користаючи з незвичайної прозорости воздуха в тих околицях, вавилонські (халдейські) учені обсервували рідьно рухи небесних тіл від непамятних часів, й робили рівночасно астрономічні записки й обрахунки, що при їх помочи могли наперед обчислити небесні явища, подібно як се чинять нині учені астрономи при помочи незвичайно досконалих приладів. Старинні учені твердили, що вавилонські астронавігатори мали астрономічні записки з кааочно даних часів, які сагаан заворотної давнини повсрх 500.000 літ!

Царь Ассурбанипаль на ловах.

Різьба з Кюнджік, тепер в Брітїш Мюзїум в Лондонї.

ЗАКІНЧЕННЄ.

Жиємо в часах, в яких на наших очах довершуєть ся грандіозна переоцінка старих вартостній.

Доконують ся вона й на полі невідмінних, як здавалось до недавна, **релігійних** вірувань.

Усе те, в що досї вірило ся як я неоспорнму, бо самим Богом обявлену правду, розсипаєть ся в порошок, й невеличкий гурток оборонців старих поглядів питає себе з нетаємним переляком:

— Що дальше нам діяти, й на чім набудуче операти ся, коли Наука розбила безпощадно і безповоротно тверду скалу, на якій опералась досї уся наша дотеперїшня віра?

— Досї, — кажуть вони, — усе було таке ясне, просте і пенне... Ми мали в руках Біблію, якої правдивости не заперечував ніхто — як то кажуть —

від дошки до дошки — й ми усі вірили, що від першої книги Битія аж до відкриття св. Іваана усе було непомилним словом самого Бога. Та тим часом — як невимовно болючі розчарування приєсли нам останні великі відкриття Науки... Нам доказали незбитими аргументами, що ми милили ся що до авторства і часу писання св. книг, виявили нам, що історичні вісти в багатьох місцях Біблії дуже а дуже непевні, та що нам належить уступити з багатьох місць, на яких ми операли нашу віру й в яких шукали жерела потіхи для наших душ... Порівняна релігія доказала, що чимало з того, що ми вважали питомим єдиною жидівській релігії, в дійсності находить ся в релігійних віруваннях багатьох народів на усім світі... Наука і археологія засвідчили безмежну давнину людського роду й спорідненість людини з иншими сотворіннями, й виявили усю нашу ефемеридну мариоту в Всесвіті... — „В що ми можемо ще дальше вірити?“ — питають вони залякано, — й отримують з усіх усьодів одну, тверду й холодну як сталь відповідь: — Пишіть: „пропало“... Паювання теології й попів скінчило ся на віки.

І інтересне при тім теє, що такі і подібні їм голоси підносять не якісь там „безбожники“ або „недовірки“, але самі попи, і то найсвітліші їхні уми, самі світила, визначні учейні й професори університетів.

(Тії, що читають по англійськи, найдуть повисші гадки в слідуєчих ціиїих книгах:

The Bible, its Origin, its Significance and its abiding Worth, by Prof. A. S. Peake, D.D.—Hodder & Stoughton, London, New York, Toronto.—Chapter I, The Situation, pp. 4—10.

The Problem of the Old Testament considered with reference to recent Criticism, by James Orr, D.D.—London, James Nisbet & Co., Ltd., 1908, pp. 395—730.

І що ж то викликало в релігійних поглядах сучасних людей так радикальний переворот?

Відповімо коротко: **Наука**.

Згаданий вище проф. Пік пише про це ось так:

„В першій мірі треба згадати тут зміну, яка наступила в усім нашій розумінню і погляді на вселенну (*“our whole conception of the universe”*). Ми не жнемо вже в часах Птоломейської теорії, коли то землю уважали осередком світа й представляли собі її як кружок, над яким уносьть ся небо поверх твердого склепіння, не так дуже й далеко від нас, а під яким містять ся підземелле, домівка помершніх, або — як пізнійше думали — домівка грішніх душ — пекло. Копернікова теорія змінила цілковито наш погляд на вселенну, компромітуючи при тім основно християнську теологічну систему, яка наперекір усім очевидним вислідам Науки тримаєть вперто перестарілої теорії про вселенну (*“antiquated theory of the universe”*) навіть по нинішній день. В слід за тим пішов так званий *“Lower Criticism, Higher and Historical,”* т. є. нисша, вища й історична критика так зв. „святних” книг жидівського й християнських народів. Та вже найбільш підкопала їхню повагу Новітня Наука.

Геологія (наука про землю), а опісля теорія, а радше (в світлі останніх наукових результатів) закон еволюції опрокнули безповоротно біблійну казку про сотворення світа в шістьох днях, й навчання про подрібне творення та про короткий час, який Біблія визначає існуванню людського роду на нашій землі.

В останніх же часах сей конфлікт (боротьба) між Біблією і фізичними та біологічними науками

Прастара святини в Уру.

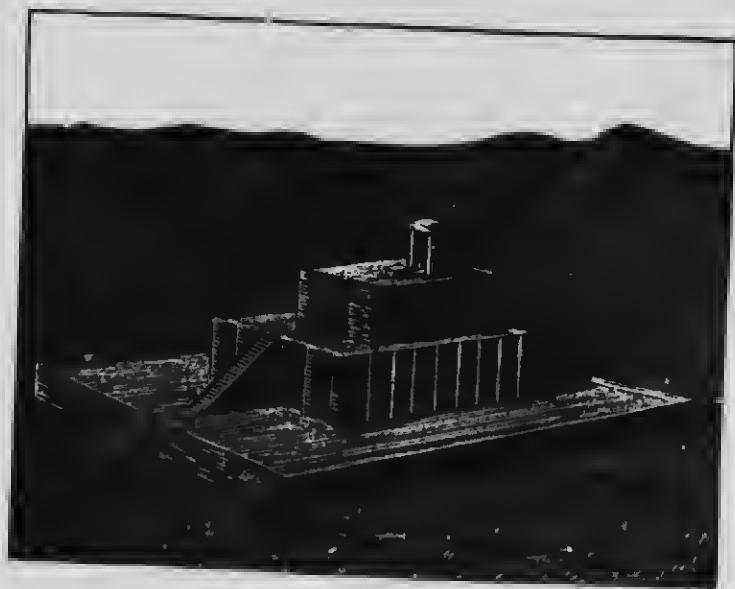
Як єгипетські цвірі бажали лишити після себе вічну пам'ятку будовням веліканських пірамід, так опять старовавилонські (халдейські) царі думали досягнути тес саме будованнем велічавих святинь. Одєю з найстарших таких святинь й була святиня в Уру (або Ур), якої теперішні руїни представляє повнший образок. Колісь — була се велічавя будівля, яка — як адогадують ся учені — містила в собі найдавніший скарбець старовввилонських царів й першу бібліотеку на світі. Чимало із рукописних пам'яток тої святині велів переписати до своєї бібліотеки в Нініве царь Ассурбаніпаль, одначе велікі сквбні лишили ся ще до відкритя іменно в румовищу уруської святині. Відконтя їх й добути на доне світло найстарші записки людського роду на світі, — записки, що сягають в безмежну дааннву 6, 8 в може й 10 тисяч літ перед нами, отсе в сьмиліві пляни американських учених. Приготованія до аєлного діла відконтання уруських руїн вже починені. й будучих результатів праці американських учених очікує а иставною цікавістю цілий культурний світ.

скріпили ще сильнійше чудові просто здобутки археології.

Завдяки їм ми маємо нині в наших руках незбиті докази не лише про величезну давнину людського роду на землі, але також однаково важкі й абсолютно певні й безумовно переконуючі сліди й величаві останки незвичайно давньої й високо-розвиненої людської цивілізації в часах, які попередили цілі тисячліття добу, до якої біблійна хронологія (літочислення) прив'язує сотворення першої пари людей!

Ба, — але поминувши навіть такі спеціальні питання, а радше біблійно-наукові непорозуміння, як приміром казка про сотворення небесних тіл „четвертого дня”, або казка про Потоп і т. п., — нам кажуть нині навіть таке, що уся Павлова теологія (а відомо, що властивим творцем християнської релігії був Павло) оперує на припущенню, що третя голова Битія (казка про первородний гріх) містить оповідання про дійсний факт або подію, — а тимчасом нині доказано уся безпідставність такого припущення!

Вкінці, як сказано вже, чимало причинила ся до підкопання поваги Св. Письма так звана Компаративна або Порівняна Релігія. Пильне, терпеливе й симпатичне студіювання не-християнських релігій, якому десятки талановитих учених посвятили усе своє життя, виявило на дні світло безліч чудових подібностей й поглядів, які досі уважали люди виключно біблійними, а які не лише що не є зівсім біблійного походження, але навпаки в багатьох випадках є хронологічно молоді й часнішіми, а просто запозиченими Жидами з інших, ще раніших релігійних вдумок. (Про

Первісний вид святині в Уру.

Так виглядала в приближенню старинна святиня бога Сіна або Наннара, бога місяця, в Уру — після думки слааного ученого Г. Масперо. Чи гляділи на неї очі Аараама, пра-патріярха жидіаського народу? Як відомо — жидіаський переказ каже, що з відтиля (Ур - Каздім або "Ур Халдеїа") рушна буа яких даа тисячі літ до Христоаого рїздаа в дорогу до Гарау і Палестини Аараам і його батько Тераг (Тара) з усею ріднею і майном.

Як жеж молодю яазяеть ся історія жидіаського народу а порівнанню з прастарю буазальциною Вавилонїї...

усе сказане вище гляди цитований уступ в книзі проф. Піка.)

Та вжеж поміж усіма науками останньої доби, які так могутньо захитали основами релігійних вірувань теперішньої доби, перше місце займає археологія.

"Nothing in the whole course of last century is more remarkable than the recovery of the knowledge of ancient civilizations through the labours of explorers and the successful decipherment of old inscriptions,"—так твердять учений професор Орр, і зівсім справділиво (по нашому: „Протягом усього минушого століття ніщо не є так замітним як відзискання знання старинних людських цивілізацій завдяки працям великих експлораторів (відкривачів), й завдяки щасливому відчитанню старинних надписів”) В першій половині 19-ого століття віднайшли учені ключ до відчитання прастарих египетських надписів (гієрогліфів), а в другій половині того ж століття навчилися учені (після великих зусиль) відчитувати пра-прастарі старо-вавилонські (халдейські) й асирійські надписи. Завдяки тому наші відомости про прадавні часи в бувальщині людського роду збогатилися безмежно й вийшли далеко далеко поза межі біблійної казки про сотворення світа й першої пари людній.

В світлі тих великих археологічних відкриттів останніх десятиліть показалося, що в часах, коли жидівського народу ще не було на світі, в Єгипті, Вавлонії і Ассирії жили народи, які розвинули вже тоді дуже високу й незвичайно інтересну цивілізацію. Протягом довголітніх важких праць, виконуваних серед невмовно тяжких умов в далеких країнах, під пекучим полуденним небом й серед непривітних, напів диких племен, учені рі-

жних культурних народів (англійські, французькі, німецькі, російські, американські) добули з землі преінтересні останки людської праці і думки, які кинули багате світло на мову, звичаї і обичаї, штуку і ремесла, організацію і релігійні вірування прадавніх народів, що жили, працювали і змагалися на багато тисяч літ до Христового різдва, розвинули у себе високі цивілізації, — й згодом щезли безслідно з лиця землі... Щезли самі, а разом з ними загинула навіть і пам'ять про усі величні здобутки їхнього генія. І коли б не згадані праці тих великих учених, ми б і досі не знали нічого про ці прадавні часи замерклої бувальщини давно загинувших народів, не знали б і сього, що іменно їм завдячували Жнди свої космогонічні (про початок сьвіта) і всякі інші казки, перекази і вірування.

Дереволюди.

Фантастичні видумки старинних людей.

Більш 100,000 глиняних рукописних табличок відкрили досі учені в руїнах прастарих вавилонсько-ассирійських міст, опріч великого числа усяких інших предметів домашнього й публичного

Чудовища.

Птаха з людською головою й людська пара на спільній парі ніг.

вжитку тих прадавніх народів. Усі ті дорогоцінні пам'ятки дали можливість ученню змалювати нам докладно образ життя, звичаїв і обичаїв, інституцій й релігійних вірувань старинних Вавилонян, Ассирійців, Гіттітів, Єгиптян і пр., й показали понад усі сумніви, що культурне життя тих народів сягає далеко-далеко в замірку минавшинну шість, сім а може і більше тисяч літ перед Христовим різдвом. (Порівнай: Hilprecht, H. V.: *Explorations in the Bible Lands during the Nineteenth Century*, 1903, pp. 391, 542.)

Внімково великі скарби відкрила нам відома вже нам бібліотека царя Ассурбаніпала, а опісля й таблички знайдені в другій славній старовавилонській бібліотеці в Телло, відкопані славним французьким ученням De Sarzec. В останніх часах велике вражіння викликала в цілім культурнім світі

Бібліотана царя Ассурбаніпаля.
(668—626 літ перед Христовим різдвом.)

Після малюнку Фернанду Жє Кєсна.

Імя царя Ассурбаніпалє будє вписанє на вічні часи в історію людської культури як основателя першої на сьвітї відомої нам бібліотеки. Нєму завдячуємо ми захованню по нинішній дєль старинних сумерійських й авкадійських (старовавилонських) літературних пам'яток, легенд, вазок, гимнів, лікарських порад, чарівницьво - ворожбитських заклинань, обрядів і т. п. Він велів збирати тькож старинні історичні записи, надписи, грамоти, хронологічно-календарські уваги й астрономічно-астрологічні текстп. І взагалі заходи царя Ассурбаніпалє в біля збирання й заховання старинних письменських пам'яток в спеціально зладженій до того бібліотеці — се єсть ний й гідний найбільшого подяку випевок в історію людства. Сказати правду, то від 1850 р., коли то знаменитий англійський ученний Деярд відкрив останки тої величавої ширської бібліотеки в руїнах Нініви (коло 20.000 рукописних глиняних табличок), й починають ся нині докладніші відомости про старинну історію прастврої вавилонсько-ассирійської держави. Серед тисячів згаданих табличок царської бібліотеки заховались щасливо і тії, на яких сшепані були старо-вавилонські казки про сотворєння сьвіта, про перших людей, потоп і т. п. Казки сї й алгли опісля в оснєву аналогічних казок старинних Гебреїв-Жидів, від яких згодом перєйняв їх в цілости увесь християнський сьвіт як "непомилку", бо буцим то самим Богом "обявлену" правду.

відомість про відкопання третьої прастарої бібліотеки в старовавилонському місті Ніппур. Розкопки в тім місті ішли під проводом американських учених (професорів пенсільвенського університету), а найбільш сензаційною стороною наукових здобутків тих розкопок є теє, що, як здогадуєть ся проф. Лагдои, прастарі кинги (т. є. таблички) ніппурської бібліотеки є відписами ще старших старовавилонських кинг, які переховували ся в однім з найстарших міст усього сьвіта, в прастарім халдейськім Ур, або Уру.

Тут в прадавніх часах стояла величава сьвятиця бога місяця Сіна або Наинара, а в її мурах й містила ся найдавніша на всьому сьвіті бібліотека.

Які кинги і записки прнмістили в ній старинні мешкаиці тої країни? Як далеко в глибину істнування людського роду на землі сягають вони? Чи заховались в них ще старші перекази людського роду про початки сьвіта, — старші від тих, що їх найдеио в ніївській та ніппурській бібліотеках,

Песиголовці.

Буйнів уява ствринних необразовних людей наповнила сьвіт усякими духами й чудовищами, які "живуть" по нинішній день в казках усіх народів сьвіта. Наука й людський досвід ствердили повну безпідставність подібних внадумок людської уяви.

а які — як вже знаємо — стали пероввзорами для аиаъогічних (подібних) казок жидівського на-рода?

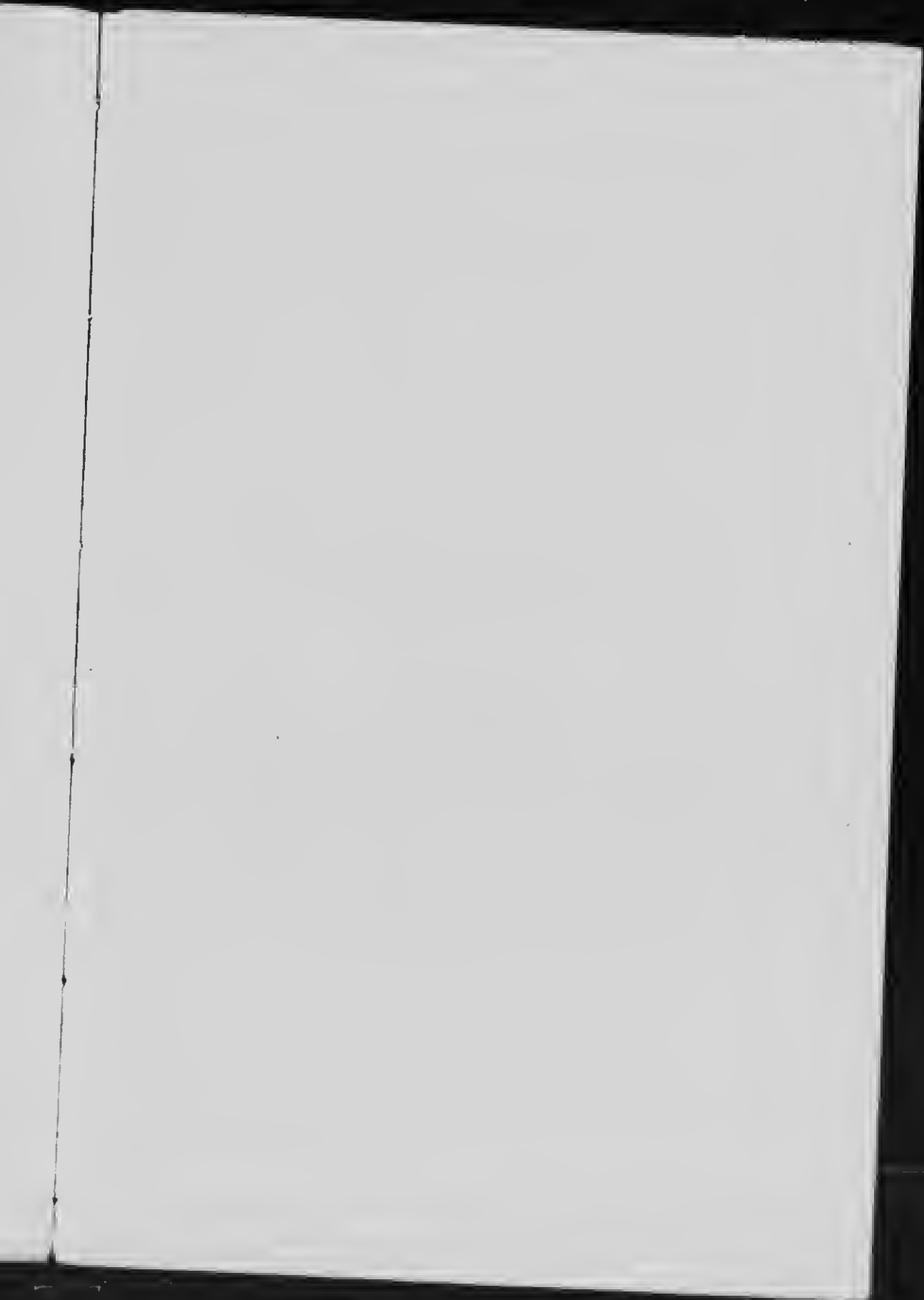
А передовсім — чи заховались вони в руїнах уруської сьвятиї по ииїшинї день, аби засьвід-чнтн усьому сьвітови про безмежиу давнину істно-вання людського роду на землі й його прадавно цівілізацію, — на усі ті питаиня дадуть нам до-кладну відповідь амернкаиські учені вже в ко-роткім часі. Приготовання до розкопок руїн нїп-чурської сьвятиї вже почали ся. Як будемо жн-тн, познакомимо ся і з иими.

КІНЕЦЬ.

Пированне царя Ассурбаніпала з царицею в "раю", т. є. в цар-ськїм городі.

Мраморна різьба з царської палати в Куюнджік, тепер в Брітїш Мюзіум в Лондоні.

На бажання вислаємо кожному:
Ілюстрований Каталог Видавництва
«НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ».

Пишіть на адресу:

The Ukraina
398 REDWOOD AVE
WINNIPEG - MAN.

11-11-11 11:11:11

